

Demokratisering af privatlivssfæren.

En komparativ analyse.

**Anthony Giddens begreb om ”rene forhold”
perspektiveret ved hjælp af Mogens Pahuus’ fænomenologi.**

Af Niels Henrik Hansen

<u>Indholdsfortegnelse</u>	1
Procesrapport	2
Problemfelt	2
Om demokratiseringsprocesserne, ifølge Anthony Giddens	3
Den danske demokratiforskning og Giddens mikrosociologi	4
En fremvisning af nogle af Giddens mikrosociologiske begreber	5
Opsummering og afslutning af problemfeltet	5
Problemformulering	6
Metodeafsnit.	6
Videnskabsteoretiske overvejelser	6
Fænomenologi og hermeneutik	6
Husserl	6
Heidegger	7
Gadamer	8
Disse videnskabsteoretiske overvejelsers relevans i forhold til dette projekt	9
Projektdesign	9
Analysen af de rene forhold	9
Valg af litteratur	10
Mogens Pahuus' fænomenologi	10
Pahuus' intentionalitetsbegreb	10
Rettetheden, eller "at gribe verden"	10
<u>Åbenheden, eller "at være grebet af verden"</u>	11
Pahuus og Habermas	11
De genstandsrettede følelser	12
Selvudfoldelse	12
Selvhengivelse	13
Pahuus og behovspsykologien	13
Pahuus og sproget	13
Det eksistentielle, hos Pahuus, med udgangspunkt i sproget	14
En hermeneutisk analyse af Giddens' begreb om "rene forhold" perspektiveret ved hjælp af Mogens Pahuus' fænomenologi.	16
"Den lidenskabelige kærlighed" og "den romantiske kærlighed"	17
Opsummering af afsnittet	18
Den romantiske kærlighed og de rene forhold, med det konfluerende kærlighedsideal	19
Selvidentiteten der, ifølge Giddens, har bedre udfoldelsesmuligheder i de rene forhold	22
Anthony Giddens' tolkning af aspekter hos Freud, med betydning for den plastiske seksualitet	25
Den plastiske seksualitet	25
Det rene forhold	26
Konklusion	27
Litteraturliste	29

Procesrapport

Før jeg gik i gang med dette projekt, havde jeg læst nogle bøger af Mogens Pahuus. Det forhåndskendskab til Pahuus har dels betydet, at jeg kunne se et projektemne for mig, som jeg mente, det var usandsynligt, at andre skulle kunne brænde lige så meget for som jeg. Derfor valgte jeg at lave projektet alene. Jeg har arbejdet ret systematisk, synes jeg selv. Den første måned gik med at læse fire bøger af Anthony Giddens. Den næste måned arbejdede jeg med at konkretisere min undren til en foreløbig problemformulering. Problemformuleringen er i høj grad udarbejdet under videnskabsteoretiske og metodiske hensyn, og mit videnskabsteoretiske afsnit er derfor ret langt. Jeg har ladet det forblive ret fyldigt, da det også tjener det formål at belyse relevante aspekter af Giddens' og Pahuus' sociale teorier. Den sidste måned har været anvendt til selve den komparative analyse, samt at skabe sammenhæng imellem projektets forskellige dele.

Under arbejdet har jeg oftest ment, at det var et spændende projekt. Det er kun få gange, at jeg har ment, at det så helt håbløst ud. Jeg synes, emnet eller projektets genstand udtrykt i problemformuleringen er spændende og vigtig at få belyst. Da det er et noget ensomt liv at arbejde alene, vil jeg dog glæde mig til at samarbejde med en gruppe om et projekt – næste gang.

Problemfelt

I bogen *"Hvad folket magter"* fra 1998 af Johannes Andersen m.fl. er de centrale begreber myndiggørelse og mægtiggørelse. Myndiggørelse er begrebet for borgernes subjektive følelse og oplevelse af sig selv som kompetente deltagere i demokratiske processer. Mægtiggørelse er det tilsvarende begreb for den objektive del af myndiggørelsen som praktiseret deltagelse i institutioner (*Hvad folket magter*, s. 1-2). Bogen er et af resultaterne af den nyeste demokratiforskning i Danmark og er vedrørende, hvordan danske borgeres demokratiske engagement og identitet påvirkes af og påvirker institutioner og institutionelle forandringer (*Hvad folket magter*, s. 2-13).

Demokratidefinitionerne, der måles og konkluderes ud fra i bogen, er ud fra et nøje præciseret deltagerdemokratisk perspektiv (*Hvad folket magter* s. 12-15) og er således "en undersøgelse af demokratiet nede i samfundet".

Myndiggørelse er den subjektive side af og mægtiggørelse den objektive institutionelle side af begrebet "empowerment" (*Hvad folket magter*, s. 1-2). Begrebet "empowerment" anvendes også af Anthony Giddens, og hos ham defineres dette som: "Hvordan individet sætter sig i stand til at erobre eller rent faktisk erobrer ny viden og ny kunnen for at overvinde modernitetens fremmedgørende aspekter og selv kunne styre den individuelle tilværelse" (*Modernitet og selvidentitet*, s. 15).

I *"Hvad folket magter"* er begreberne myndiggørelse og mægtiggørelse operationaliseret og sat i forbindelse med demokratiet i Danmark. Hypoteserne er derfor testbare ved hjælp af empiri, og bogen er dermed udtryk for en aktuel dansk samfundsforskning med den håndfaste overbevisningskraft, der kommer af at kunne henvise til undersøgelser og statistik, der blot tolkes advækkvat.

En af bogens konklusioner er, at samlet set er den danske befolkning i besiddelse af de egenskaber, der skal til for at være demokratisk deltagende. Det vil sige, at danske borgere støtter demokratiet, har demokratiske værdier, er interesserede i politik og oplever sig kompetente til at tage stilling til politiske spørgsmål og problemstillinger i lokalområdet og i lokale institutioner. Borgerne mener i det store hele, at de evner at deltage i de demokratiske processer i samfundets institutioner (*Hvad folket magter* s. 276). Dermed er det vist af de danske forskere, at den danske befolkning i mange henseender føler sig myndiggjorte i forhold til de demokratiske procedurer og er mægtiggjorte deltagere i de demokratiske processer i samfundets institutioner. Især på lokalt niveau, hvor demokratisk deltagelse bedst er mulig¹. Denne gyldigt påviste danske myndiggørelse og

---

¹ Den tilfredshed med og tillid til demokratiet samt oplevelsen af egne demokratiske kompetencer, der er til stede i det danske samfund, er i sig selv glædelig som et tilsagn om danske borgeres glæde ved og tilfredshed med det samfund, de lever i. Forskerne omtaler disse fænomener som en social kapital og kæder dette sammen med en undersøgelse, Robert Putnam har lavet om Italien. Putnam mener at kunne kæde Norditaliens økonomiske succes sammen med en demokratisk

mægtiggørelse i forbindelse med demokratisk deltagelse giver et vist fingerpeg om, at Giddens' begreb *empowerment* refererer til noget reelt forekommende, hos også danske borgere. Folkeskolen er en vigtig institution for borgernes demokratiske deltagelse på lokalt niveau. For forældre med børn i folkeskolen gælder det, at for 76 % af forældrenes vedkommende, har mindst én af forældrene taget kontakt til klasselæreren, i løbet af det seneste år. En kendsgerning som forskerne i bogen udlægger som et betydeligt tilsagn om, at danske borgere ikke tøver med at deltage i lokale deltagerdemokratiske processer. En udvikling der ikke mindst er befordret af lærernes imødekommende indstilling. Dette udlægges af forskerne i bogen "*Hvad folket magter*," som et udtryk for en demokratiseret måde hvorpå borgerne har kontakt til lokale institutioner og de embedsmænd, der forvalter disse institutioner (*Hvad folket magter*, s. 58-62).

Allerede i 1860-70'erne etableres dansk foreningskultur. Da foreninger og organisationer har været mere eller mindre demokratisk organiseret, har disse været vurderet til at have spillet en betydelig rolle som demokratisk socialiserende for danske borgere. Undersøgelser peger dog på, at den effekt fra slutningen af 1990'erne er fraværende eller ganske beskedne. I dag finder de primære demokratiskdannende processer sted i familien og i skolerne (*Foreningssamfundets sociale kapital*, s. 21-25). Med andre ord, demokratiseringen har nu trængt ind i privatlivssfæren, i familien, og i skolerne - en central institution, hvad angår børns socialisering, men som forskerne bag "*Hvad folket magter*" peger på også en væsentlig institution for lokal demokratisk deltagelse i øvrigt. I "*Magtudredningen*" på side 397, som i høj grad også omhandler demokratiets tilstand, konkluderes, at den generelle samfundsudvikling har medført nye demokratiske deltagelsesformer, især nærdemokratiske deltagelsesformer. De faldende medlemstal i de politiske partier giver ikke længere et samlet billede af den demokratiske deltagelse. Hvis man adderer alle demokratiske deltagelsesformer, er aktiviteten formentlig så omfattende som nogensinde. Denne konklusion dækker dog over, at deltagelse i politiske partier og i forhold til politik på nationalt niveau, er formindsket (*Partier i forandring*, s. 12). Lokal deltagelse, som bestyrelsesarbejde i skoler, plejehjem, kontakt til lokale embedsmænd, underskriftsindsamlinger til fordel for, eller imod, lokale beslutninger, m.m., er til gengæld forøget (*Hvad folket magter*, s. 45-78).

Den påviste stigning i lokale demokratiske processer og påvisningen af, at den danske befolkning, samlet set, i relativt stor grad oplever sig selv myndiggjort i forhold til demokratiske processer, samt påpegningen af, at den primære demokratiske socialisering nu foregår i familier og i skoler, viser, at demokratiske processer og demokratisk kultur efterhånden har flyttet permanent ind i rigtig mange danske sammenhænge. En familie, altså hjemme hos folk selv, er stedet, hvor især familiens voksne medlemmer sætter den kulturelle dagsorden, og de værdier, som her viser sig burde ifølge disse undersøgelser i stigende grad være demokratisk. Påstanden virker måske banal, men almenviden og gyldige² videnskabelige resultater behøver ikke at være sammenfaldende. Samfundsvidenskabens formål er også at korrigere, præcisere og gyldiggøre viden, der ofte ikke er helt i modstrid med almenviden på området (*At tænke sociologisk*, s. 15-25).

Om demokratiseringsprocesserne, ifølge Anthony Giddens.

Det giver mening at tale om, at de demokratiske værdier er flyttet ind i dagligstuen hos danske familier. Om det fænomen skriver Anthony Giddens i 1992, men om hele den verdensdel han betegner som værende under senmodernitetens konsekvenser³: "*En demokratisering af privatlivssfæren står ikke blot på dagsorden i dag, men er en implicit kvalitet ved ethvert aspekt af*

---

kultur, der ligeledes er til stede i Norditalien. Denne kultur, der i højere grad er baseret på ligeværdighed, frihed, autonomi og anerkendelse af hinandens demokratiske rettigheder, giver bedre beslutninger og effektivitet. Kulturen i Syditalien er mindre demokratisk, hvilket er medvirkende til at regionen ikke, i samme grad som Norditalien, er disponeret for økonomisk vækst (*Hvad magter folket*, s. 239-252).

² Jeg anvender begrebet gyldighed, som det fremstilles i "*Problemorienteret projektarbejde*, s. 194-202", hvor gyldighed defineres som, i hvilket omfang resultatet eller konklusionen besvarer undersøgelsens spørgsmål.

³ I "*Intimitetens forandringer*" på side 17 henviser Giddens til en undersøgelse om seksuel adfærd i USA, der er foretaget i 1989. Undersøgelsen viser, at i gennem årtierne op til 1989 er der sket forandringer af "*overvældende proportioner*". Giddens skriver det ikke selv, men jeg tør godt skrive, at med senmodernitet, må vi kunne gå ud fra, at Giddens henviser til perioden fra ca. 1970 og frem.

privatlivet der kommer ind under det rene forholds vinger.” (Intimitetens forandringer, s. 181). Giddens skriver her, at demokratiseringsprocesserne i privatlivssfæren er så fremskreden, at tilkæmpelsen af demokratiske rettigheder som den enkeltes anerkendelse som potentiel kompetent og ligeværdig medspiller og beslutningstager ikke så meget er problemet, men at udfordringen nærmere er at praktisere de opnåede rettigheder og den demokratiske livsstil. Giddens knytter den demokratiske livsstil sammen med begrebet ”rene forhold”, som er hans begreb for forhold mellem mennesker, der er kendetegnet ved at være frigjort fra traditionens greb, og indflydelsen fra ydre omstændigheder som slægtsskab og økonomi er mindre (*Modernitet og selvidentitet, s. 109*). Indledningsvist vil jeg nærmere bestemme det rene forhold ved at citere Giddens, hvor han skriver om forskellen mellem det traditionelle ægteskab og et ægteskab, der har karakter af et rent forhold:

”På det politiske område indebærer demokrati at der oprettes en forfatning og, normalt et forum for offentlig debat om politiske spørgsmål. Hvad er de tilsvarende mekanismer for det rene forholds vedkommende? Hvad heteroseksuelles forhold angår var ægteskabskontrakten før i tiden en forfatning, der i bund og grund formaliserede de ægteskabelige bånd separate, men uliges natur. Ægteskabets omdannelse til en betydningsbærer af forpligtelse i stedet for at være årsag til denne forpligtelse, forandrer radikalt denne situation. Alle forhold der nærmer sig den rene form opretholder en underforstået løbende kontrakt som hver af parterne kan appellere til når der opstår situationer der føles uretfærdige eller undertrykkende.” (Intimitetens forandring, s. 188).

Her ser vi Giddens sammenligne det rene forhold præmisser med et demokratisk samfunds forfatning, med grundlæggende menneskerettigheder og ideelt set et forum for fri og åben løbende debat. I modsætning til dette senmoderne ægteskab, mener Giddens, at ægteskab førhen har haft karakter af at legitimere et asymmetrisk magtforhold i selve forholdet. Giddens mener også at mange andre forhold; venskaber, bekendtskaber (*Intimitetens forandringer, s. 127*), forældre-børn forhold (*Intimitetens forandringer, s. 100*), i stigende grad får træk af det rene forhold. Indtil videre har jeg omtalt ”det rene forhold” som kun et begreb, men på side 47 i ”*Intimitetens forandringer*” sammenligner Giddens sit begreb om den romantiske kærlighed, som det rene forhold defineres i forhold til, med Max Webers idealtipe ”den protestantiske etik”. Derfor er det ikke kun begreber, men ligeledes sociologiske idealtyper vi har at gøre med⁴. Når jeg nu har nævnt det, så vil jeg i projektet herefter nøjes med at skrive; begrebet rene forhold, eller begrebet romantisk kærlighed, men hermed mener jeg, at det ud over at være begreber også er sociologiske idealtyper.

Den danske demokratiforskning og Giddens mikrosociologi

Da danske forskere peger på, at demokratiseringsprocessen for længst er rykket ind i danske familier, og at familien og skolen i løbet af 1990’erne har rollen som det primære sted for demokratisk socialisering, så synes jeg, at Giddens indsigter om disse processer er værd at beskæftige sig yderligere med, med henblik på en eventuel forfinelse eller nuancering af det begrebslige apparat, som udgør en forståelsesramme for aspekter af den aktuelle samfundsmæssige udvikling. Giddens skriver selv om privatlivets demokratisering i forhold til demokratiseringen i den offentlige arena⁵: ”*Demokratiseringen af privatlivet er en mindre synlig proces, til dels fordi den netop ikke finder sted på den offentlige arena, men dens konsekvenser er lige så vidtrækkende.*” (*Intimitetens forandringer, s. 181*). Mindre synlig eller ej, så er privatlivets demokratisering, ifølge Giddens, ikke mindre vigtig end den mere observerbare udvikling i den offentlige sfære. Giddens udvikler et væld af begreber for mikrosociologiske fænomener, der omhandler, hvad der kendetegner

---

⁴ Med idealtyper mener jeg, at idealtypen er en logisk sammenfatning af mange tendenser i en sociologi, hvorigennem den kaotiske mangfoldighed, som virkeligheden består af, lader sig forstå igennem. En idealtipe er en teoretisk konstruktion, der skabes med henblik på at skabe bedst mulig begrebmæssig klarhed over et område fra en bestemt synsvinkel, hvorigennem det er muligt at bestemme afstanden fra idealtypen og den historiske virkelighed (*Sociologisk leksikon, s. 104*). En sociologisk idealtipe er på den måde en tolkningsramme for en historisk-social empirisk virkelighed.

⁵ Magtudredningen inkluderer også en grundig undersøgelse af demokratiets tilstand, men især i den offentlige arena.

privatlivssfærens forandringer. På den måde er demokratiseringen af privatlivet og Giddens begreb herfor, ”det rene forhold”, kun en del af en sammenhængende teori om forandringer i privatlivssfæren og samfundets makrostruktur.

En fremvisning af nogle af Giddens mikrosociologiske begreber

Under modernitetens betingelser udvikler individernes private relationer sig fra at være afhængig af slægtskab og lokale bindinger til at have karakter af ”rene forhold”, der blandt andet er kendetegnet ved ikke at være betinget af ydre forhold som slægtskab, økonomi og lignende (*Modernitet og selvidentitet*, s. 108-120). Det bærende i det rene forhold er derfor forholdet selv og den anden samt forpligtelsen til den anden og for selve forholdet. Hvor det traditionelle forhold har ydre faktorer, har det rene forhold forpligtelse i stedet for. Da forpligtelse over for hinanden og selve forholdet til den anden bliver selve grunden til at indgå i relationen, må forholdet kittes sammen af en tillid, der opnås gennem en gensidig afsløringsproces (*Modernitet og selvidentitet*, s. 16). I denne proces må individet kunne redegøre diskursivt for sig selv, det vil sige at have et reflekteret forhold til sig selv og sit livsforløb, altså have ”selvidentitet” og ”en selvfortælling”, som aktøren evner at fremstille i en selvbiografisk og fortællende form (*Modernitet og selvidentitet*, s. 70). Dette rene forhold indebærer en forandring af intimiteten (*Intimitetens forandringer*, s. 178-179). Disse forandringer og det at kunne begå sig som individ under moderniteten med disse forandringsprocesser nødvendiggør en psykisk robusthed, som Giddens med begrebet ”ontologisk sikkerhed” siger noget om (*Modernitet og selvidentitet*, s. 50-57).

Som jeg her kort har præsenteret de mere centrale begreber i forbindelse med privatlivets demokratisering, har Giddens skabt et væld af sociologiske begreber omhandlende aktøren under senmoderniteten, der tilsammen udgør en hel sociologisk antropologi. Som allerede nævnt i citatet ovenfor, så er disse forandringer svære at observere, da de foregår i privatlivets sfære. Denne vanskelighed har dog ikke stoppet Giddens. Hvor det kniber med empirien, da denne enten er vanskelig tilgængelig, og i visse tilfælde helt umulig at indhente, arbejder Giddens udpræget hermeneutisk og baserer sig på ”søfistikeret eksistentiel fænomenologi”⁶, som Giddens skriver.

Opsummering og afslutning af problemfeltet

Dansk demokratiforskning peger på, at den danske befolkning, samlet set, er i besiddelse af demokratiske kompetencer; selvtillid hvad angår egen evne til at tage stilling til beslutninger og indgå i demokratiske processer i institutioner i lokalområdet, samt at familien og skolen nu er de institutioner, hvor den primære demokratiske socialisering finder sted. Dansk kultur må derfor i betydelig grad siges at være sammenviklet med demokratiske værdier og praksis. Derfor er

---

⁶ På side 66 i ”*Modernitet og selvidentitet*” skriver Giddens: ”Ifølge Husserl kender vi kun andre personers følelser og oplevelser på grundlag af empatiske slutninger fra vores egne følelser og oplevelser. Som det turde være kendt, viste dette perspektivs utilstrækkelighed sig at være et af de største problemer i Husserls filosofi. En transcendental filosofi om jeg’et ender i en uoprettelig solipsisme. Problemerne undgås af såvel den sene Wittgenstein som af de mere sofistikerede udgaver af eksistentiel fænomenologi. Selvbevidsthed har ikke primat i forhold til bevidstheden om andre, idet sproget – som i sig selv er offentligt er et adgangsmiddel til begge. Intersubjektivitet udspringer ikke af subjektivitet. Det forholder sig omvendt.” Giddens baserer sig på og opfatter sig selv som i overensstemmelse med visse udgaver af fænomenologien, som Husserl er ophavsmand til, men som Giddens finder usøfistikeret, da han, ifølge Giddens, ender i ”uoprettelig solipsisme”. Hermed mener Giddens om Husserl, at han ikke kan redegøre for interaktionen mellem mennesker, der baserer sig på egentlig indføling og empati, men at det, der kendetegner menneskers måde at forstå hinanden i virkeligheden, er intellektuel gættteri om hinandens oplevelser og erfaring. Giddens argumenterer ikke yderligere for synspunktet, og der er ingen henvisninger, det er et rent postulat. Det er et meget vanskeligt spørgsmål, om Husserl alligevel ender i solipsisme. Ret få mennesker kan udtale sig med vægt vedrørende emnet, og det har ikke nogen særlig betydning for dette projekt. Grunden, til at jeg fremhæver dette, er, at Giddens her viser, at han ikke holder sig tilbage for at udtale sig skræmsikkert om et emne, der kun yderst vanskelig lader sig afklare overhovedet. Når Giddens i så høj grad gør brug af og baserer sig på, hvad han mener er søfistikeret eksistentiel fænomenologi, så er det foruroligende, at han tilsyneladende ikke kender noget særligt til Husserl, som jo dog etablerer fænomenologien i den moderne betydning, som Giddens læner sig så meget op af. Umiddelbart herefter anvender Giddens den sene Wittgensteins begreber til at definere det mest centrale aspekt af selvidentiteten; forestilling om at ”holde en selvfortælling kørende”.

demokratiseringsprocesserne i privatlivet meget væsentlige og vigtige at forstå, hvis vi vil forstå den udfordring, og de forandringsprocesser, som danske borgere, i større eller mindre grad aktuelt befinder sig i. Anthony Giddens skriver i 1992, ”at demokratisering af privatlivssfæren (...) er en implicit kvalitet ved ethvert aspekt af privatlivet der kommer ind under det rene forholds vinger” (*Intimitetens forandringer*, s. 181). Konsekvenserne af privatlivets demokratisering er svære at undersøge, men er lige så vidtrækkende, som demokratiets udvikling på den offentlige arena. Giddens begreb for, hvad der kendetegner en demokratiseret interaktion mellem mennesker, er ”rene forhold”. Det rene forhold er et begreb, som Giddens skaber, men som indgår i en større begrebsverden, som supplerer hinanden og tilsammen udgør en ”sociologisk antropologi”. Hermed mener jeg en menneskeforståelse af mennesket under netop senmoderniteten. Når Giddens ikke anvender empiri, da empiri for området er yderst vanskeligt tilgængeligt, eller er umuligt at indhente, baserer han sig på fænomenologien. På den måde sammenkitter Giddens hans mikrosociologi med sociale teorier udviklet på fænomenologisk grundlag, som anvendes til at udfylde de aspekter af hans sociologi, der ikke kan understøttes af empiri.

Da tilværelsen af Giddens udpeges til også at være kendetegnet ved en demokratiseringsproces, som af danske forskere er vist aktuelt netop nu og i årene op til nu, vil jeg analysere Giddens begreb ”rene forhold” ved hjælp af Mogens Pahuus’ fænomenologi. Pahuus er iblandt de mest anerkendte, nulevende, danske socialteoretikere og fænomenologer, og Pahuus har, som Giddens, været særdeles produktiv i 1990’erne. Derfor finder jeg det oplagt at lave en komparativ analyse af Giddens ved hjælp af netop Pahuus, da det kunne vise sig, at vi har en dansk fænomenolog og social teoretiker, der kan supplere eller korrigere Giddens begreb ”rene forhold”.

Problemformulering

Jeg vil perspektivere Giddens begreb de ”rene forhold” ved hjælp af Pahuus’ fænomenologi med henblik på at afdække aspekter af begreber, der omhandler privatlivets demokratisering.

Metodeafsnit

Videnskabsteoretiske overvejelser

Problemformuleringen, ”jeg vil perspektivere Giddens begreb de ”rene forhold” ved hjælp af Pahuus’ fænomenologi med henblik på at afdække aspekter af begreber, der omhandler privatlivets demokratisering”, baserer sig på en videnskabsteoretisk position, som jeg nu vil eksplicite.

Fænomenologi og hermeneutik

Husserl

Den moderne fænomenologi, som videnskabsteoretisk position og metode, er begyndt af Husserl, der bliver internationalt kendt med bogen ”*Logiske Undersøgelser*” fra 1901. Bogen rummer den tidlige Husserls’ bevidsthedsanalyse. Husserls ide er, at al erfaring, al tænke, al videnskab og empiri finder sted i, eller for, en bevidsthed. Også i videnskabeligt arbejde er bevidstheden central, da videnskaben er udtryk for videnskabsmandens bevidsthedsliv, men videnskaben prætenderer at omhandle noget udenfor bevidstheden. Husserls’ bevidsthedsanalyse er en afklaring af forholdet mellem verden derude og bevidstheden om og sansningen af verden med alle dens ting, og her i gennem skaber han et helt nyt fundament for videnskab (*Husserls fænomenologi*, s. 16-17). Husserl viser, at bevidstheden er kendetegnet ved at være bevidst om noget udenfor sig selv – bevidstheden er kendetegnet ved sin genstandsrettethed. I den fænomenologiske retorik udtrykkes dette ved, at bevidstheden er kendetegnet ved sin intentionalitet (*Husserls fænomenologi*, s. 23). Derfor giver det ingen mening at omtale bevidstheden uden at inddrage det, bevidstheden er bevidst om. Husserl viser hermed, at Descartes’ tænkende subjekt, der netop er en bevidsthed rensset for det, bevidstheden er bevidst om (*Descartes, De store tænkere*, s. 133-195), er helt forkert, og at den erkendelsesteoretiske platform er udtryk for skrivebordsarbejde, der ikke egner sig til at sige noget rigtigt virkeligheden, specielt i forbindelse med samfundsvidenskabelige og humanistiske studier. Forestillingen om ”det subjektive” og ”det objektive” er i en vis forstand tænkte størrelser, i

virkeligheden er det subjektive og det objektive grundlæggende forviklet med hinanden. Husserl viser også i sin bevidsthedsanalyse, at der findes bevidsthedsfænomener, der ikke har en konkret genstand, for eksempel kvalme, angst⁷, svimmelhed og lykke (*Husserls fænomenologi*, s. 45). Den sene Husserl er optaget af begrebet ”livsverden” (*Eksistens og livsfilosofi*, s. 330), som er den sammenviklethed af verden, ”det objektive”, den enkelte færdes i og måden, hvorpå den enkelte er indstillet overfor denne, og måden, hvorpå denne kan skabe en indstilling hos den enkelte, ”den subjektive”. Pahuus’ korte forklaring på, hvad Husserl forstår ved livsverden er; ”at livsverden betyder verden for mennesket, den af mennesket formede verden – foretagsomt, følelsesmæssigt, vurderende og forstående.” (*Filosofisk Antropologi*, s. 11).

Heidegger

Det bliver Heidegger, der formulerer en fænomenologisk analyse af den livsverden eller eksistensen i dens rent formale struktur, der opnår størst anerkendelse (*Martin Heidegger*, s. 9-15). Hermed bliver det Heidegger, der fører Husserls iagttagelser ud i en større sammenhæng, men i en form der i højere grad end Husserl, betoner tilværelsens praktiske karakter og i forbindelse hermed bevidsthedens intentionalitet, som i normaltilstanden netop er kendetegnet ved en ”ikke-reflekterethed”. Heideggers fænomenologi peger på, at tilværelsen oftest finder sted på en netop ikke-bevidst måde og består af en praktisk gøren og sorgen-for sig selv og andre, som hans begreb ”sorge” referere til. Viden og forståelse må relateres til eller er en eksplicitering af denne ”sorge.” Nærmere bestemt henviser ”sorge” til, at mennesket ”altid-allerede” er eksisterende i en af sine

---

⁷ Husserl siger således noget lignende om angsten som Kierkegaard. Hos Kierkegaard er angsten forskellig fra frygten, ved at frygten netop er frygten for noget bestemt, hvor angsten ikke har en bestemt genstand, eller rettere angstens genstand er intet. Hos Kierkegaard er angstens genstandsløshed forbundet med den enkeltes fremtids ubestemthed. Fremtiden kan byde på erfaringer, der gør det fortrolige ufortroligt, hvorved den enkelte ”taber sig selv”. Hos Kierkegaard hænger angst, tiden og selvidentitet sammen (*Begrebet Angst Hos Søren Kierkegaard*, s. 16-19). Kierkegaard må med hans bog ”*Begrebet Angest*” fra 1843 siges at være den første til at påpege nogle aspekter ved livet under moderniteten, som også Giddens er viderefører af, også med talrige henvisninger til Kierkegaard. At en skikkelse som Kierkegaard optræder i 1800-tallet er næppe nogen tilfældighed (*Kierkegaards Univers*, s. 12-13). I Giddens analyser af ”afhængighed”, skriver han at begrebet anvendes fra midten af 1800-tallet, da det netop er tiden, hvor traditionerne efterhånden er under forvitring i en sådan grad, at et begreb som ”afhængighed” efterhånden giver mening. I en civilisation, hvor store dele af livet ikke længere er fastlagt af traditionen, tvinges den enkelte til at vælge livsstil, hvilket konstituerer ”den refleksive fortælling om selvet”, eller med andre ord når en person vælger en livsstil, må personen kunne identificere sig med livsstilen og kunne berette om, hvorfor den valgte livsstil giver mening, og hvad der har ført til valget af den måde at leve på (*Intimitetens forandringer*, s. 78-80). Giddens udpeger på den måde midten af 1800-tallet til der, hvor forandringerne sætter ind med en sådan intensitet, at der tages begreber i brug, der implicit betinger en grad af individualisme. Brugen af begrebet ”alkoholisme”, som er en hyppig variant af fænomenet ”afhængighed”, ser Giddens som udtryk for, at selvets refleksive projekt efterhånden bliver midtpunktet i moderniteten. Afhængighedsformer ser Giddens som udtryk for, at selv et nægter at tage sit refleksive projekt og dermed kolonisere fremtiden (at planlægge sit liv). I stedet afviser den afhængige, med sin afhængighed, tvangsmæssigt den mulighed - eller nødvendighed (*Intimitetens forandringer*, s. 80). Forandringer skaber ængstelse og ryster individet ud af flokken, hvorved individet på en mere afgørende måde opdager sig selv. Derfor giver det mening, at Kierkegaard udvikler en tidlig psykologi og livsfilosofi i 1800-tallet, hvor temaerne individualitet og ængstelse optræder. I forordet til ”*Etikerens brev. Ligevægten mellem det æstetiske og etiske i personlighedens udarbejdelse*” kæder Anders Kingo moderniteten sammen med overgangen til det kopernikanske verdensbillede, hvor solen bliver sat i universets centrum, og jorden og mennesker bliver placeret i universets periferi. Tabet af denne privilegerede placering har kastet den europæiske kultur ud i et større forklaringsarbejde, hvad angår menneskets selvforståelse i forhold til den omverden, som pludselig havde vist sig ikke at være så indlysende og gudsgivet, som man havde antaget i middelalderen, og det er, hvad Kingo betegner som moderniteten; den tid, hvor man har måttet genskabe sig en omverdensforståelse og selvforståelse. I denne sammenhæng er Descartes også en af modernitetens skikkelser, og hans metodiske tvivl fra 1637 er et forsøg på at generhverve subjektivt, hvad der objektivt var tabt. Modernitet er således ikke et nyt fænomen. Som Descartes og Kierkegaard må forstås i sammenhæng med deres historiske situering, må Giddens også. Sociologien opstår i 1800-tallet kølvandet på de to store revolutioner; den teknologisk-økonomisk, der banede vejen for det moderne kapitalistiske industrisamfund, og en politisk revolution, der skaber grundlaget for moderne demokratiske politiske systemer (*Sociologi – en grundbog til et fag*, s. 13). Giddens sociologi udvikles i en tid, hvor vi står ved indgangen til en ny periode, hvor modernitetens konsekvenser er mere radikale og intensive end før. Derfor må samfundsvidenskaben forholde sig til disse samfundsskabte forandringer, hvilket også er Giddens’ erklærede samfundsvidenskabelige projekt (*Modernitetens konsekvenser*, s. 9-11).

muligheder i en verden, hvori det er overladt til sig selv, hvorfor det er overladt til beskæftigelse med denne verdens ting (Heidegger, s. 15-18). Denne overladthed til sig selv er mennesket åben for i stemningen (Heidegger, s. 24-26). Giddens begreb ”praktisk bevidsthed”⁸ er en vedkendt variant af Heideggers begreb ”sorge” (Modernitet og selvidentitet, s. 62-65).

Gadamer⁹

Gadamers ”nyhermeneutik” består først og fremmest i, at Heideggers variant af fænomenologien er formuleret som videnskabelig metode. Heideggers ”altid-allerede” får i Gadamers’ nyhermeneutik den konsekvens, at da alle ”altid-allerede” er indsocialiseret i en konkret social og historisk kontekst, så kan ingen nogensinde påberåbe sig at være ”objektiv” og neutral. I Gadamers fortolkningsvidenskab får egen livsverden en central placering, da den livsverden og den praktiske bevidsthed, fænomenologisk talt, er det eneste, vi kan relatere noget til¹⁰. Det er forskellen mellem den gamle og den nye hermeneutik. I den gamle hermeneutiske fortolkningsvidenskab har forskeren været tiltroet en grad af mulighed for at kunne frigøre sig fra sit eget perspektiv, hvor Gadamers ”nyhermeneutik” netop er kendetegnet ved, at eget perspektiv med alle de ”fordomme” som er nødvendig for forståelse overhovedet, og som enhver har som en del af egen livsverdens selvfølgeligheder og den ”forståelseshorisont”, man har. Vi befinder os alle i en forståelseshorisont, der er forbundet med den praktiske bevidsthed, vi også alle har og heller ikke kan undvære, men herudover er vores specielle viden, tilgang eller perspektiv, også en del af horisonten. Derfor omtales Gadamers hermeneutik som en perspektivistisk-hermeneutisk metode. ”Perspektivet”, der er tilføjet hermeneutikken, er netop nødvendig at tilføje, da alle ”altid- allerede” har et perspektiv, der ikke er muligt helt at slippe. En hermeneutisk analyse kan meget vel betyde, at man vinder et nyt perspektiv på et emne. Denne nye forståelse eller lidt anderledes perspektiv på tingene betyder, at der skabes begreber eller at gamle begreber får lidt et andet indhold. Intentionen er at nå frem til noget rigtigt om emnet, men når vi alle ”altid-allerede” er bundet af et perspektiv, bliver det vigtigt at vedkende sig og at gøre perspektivet eksplicit. Herved delagtiggøres også andre i præmisserne for arbejdet og proceduren, der leder til konklusionen. Når nogen, også i videnskabeligt arbejde, med sine ”fordomme”, der nu engang er indlejret i enhver, p.g.a. den ”praktiske bevidsthed”, arbejder med et emne, bør han møde emnet med en ”fuldkommenhedsforventning” eller med andre ord, man skal være villig til at lære af emnet, teksten, den sociale virkelighed. Ellers er man ikke åben overfor, at teksten, den sociale virkelighed, eller hvad studeres, kan være eller er udtryk for en forståelse og en praksis, der rummer sandhed. Gadamers’ begreb ”horisontsammensmeltning” referer til den forståelse på et højere niveau, som når videnskabsmandens perspektiv eller den forståelse af ting, som er hans horisont, er ført sammen med den forståelse eller horisont, som den studerede virkelighed er udtryk for¹¹ (Hermeneutikken i dialog, s. 53).

---

⁸ Giddens begreb ”praktisk bevidsthed” er det kognitive og emotionelle forankringspunkt for følelsen af ontologisk sikkerhed. Ontologisk sikkerhed er forbundet med det hav af begivenheder og forhold, som tages for givet i hverdagen og netop ikke gøres til genstand for overvejelse. For eksempel at for den, der bor i sit hjem med sin familie, bliver dette selvfølgelige kun til genstand for overvejelse, hvis eller når hjemmets karakter af fortrolighed er truet, og hvormed den ontologiske sikkerhed er vaklende. Denne opfattelse af, at hverdagslivet netop er kendetegnet ved en ikke-tematiseret ”tagen ting for givet,” som Giddens referer til med begreberne ”praktisk bevidsthed” og ”ontologisk sikkerhed,” er en variant af Heideggers ”sorge” (Modernitet og selvidentitet, s. 50 og s. 62-65).

⁹ Husserl skriver, omkring 1930, at hans opdagelser skulle være ”fundamentet for de ægte empiriske videnskaber”. (Cartesianske Meditationer, s. 201). Det har vist sig, at forudsigelsen ikke er helt forkert, men det blev især gennem Heidegger og Gadamer, at Husserls’ indsigter bliver formidlet. I ”Problemløst projektarbejde – en værktøjsbog” på siderne 160 og 161 er Gadamers’ nyformulering af hermeneutikken omtalt, under overskriften ”Fortolkningskunst”, som en gængs samfundsvidenskabelige metode, og det er metoden, jeg vil anvende i dette projekt.

¹⁰ Når Giddens skriver i Modernitetens konsekvenser, på side 21, at ”socialvidenskabernes resultater skal filtreres gennem de sociale agents selvforståelse for at de kan anvende den viden”, så er han her næppe påvirket af Gadamer.

¹¹ I dette projekt får denne anvisning den konsekvens, at jeg ikke vil opstille arbejdshypoteser efter Poppersk forbillede (Forskning og Samfund, s. 110). Jeg må bestrebe mig på at være åben for, at Giddens og Pahuus udsiger noget rigtigt, hver for sig og måske sammen.

I forbindelse med begrebet om horisontsammensmeltning optræder begrebet ”virkningshistorie”. Et litterært værk eller videnskabelige resultater har en virkningshistorie, da disse påvirker andres horisonter og kulturens horisont i almindelighed (*Engagement og forståelse*, s. 176). Virkningshistorien af Gadamer's fortolkningsvidenskab påvirker for eksempel horisonten i dette projekt, dansk demokratiforskning og Giddens' modernitetsteorier gør i særdeleshed også¹².

Disse videnskabsteoretiske overvejselsers relevans i forhold til dette projekt

Disse Gadamer'ske, nyhermeneutiske metodiske krav prøver jeg at indfri ved at præcisere, hvad jeg vil undersøge, ”demokratiseringen af privatlivet”, som Giddens' begreb ”rene forhold” refererer til. Perspektivet, jeg anlægger på emnet, er det af Pahuus' fænomenologi, der har relevans for emnet. Jeg vil prøve at være åben og imødekommende overfor begge teoretikere og i udgangspunktet tro på, at de udsiger noget rigtigt og sandt om emnet. Undervejs vil jeg som ordstyrer eller klasselærer prøve at lade Pahuus belyse Giddens i en åben dialog for, at disse meningsfuldt kan kommunikere eller frugtbar indgå i en dialog efter demokratisk og åben dialog. Eller med andre ord, den forståelseshorisont, som de to teoretikere har, må jeg bringe sammen så der, om muligt, vil finde en horisontsammensmeltning sted. Det vil sige, at de to perspektiver kommer i en frugtbar meningsudveksling. Det er Giddens' ”rene forhold”, der er til diskussion, og det vil sige, at Pahuus' fænomenologi skal perspektivere disse, og ikke omvendt.

Projekt design

Her efter procesrapport, problemfeltet, problemformuleringen og videnskabsteoretiske overvejselser vil jeg redegøre kort for Mogens Pahuus fænomenologi, da jeg derved giver læserne bedst mulighed for at forstå den komparative analyse, eller perspektivering af Giddens' ”rene forhold” ved hjælp af Pahuus.

Analysen af de rene forhold

De rene forhold vil jeg skildre i forhold til dets forløbere; den lidenskabelige kærlighed og især den romantiske kærlighed. I forbindelse med de rene forhold og romantisk kærlighed må jeg inddrage begreberne plastisk seksualitet, konfluerende kærlighed og selvidentitet.

Undervejs i redegørelsen for Giddens' ”rene forhold”, vil jeg trække Pahuus frem og kommentere, når jeg finder, at han har noget at sige om emnet. Konklusionerne vil derfor befinde sig i selve analysen, da det er her, de bliver bedst uddybet. Jeg har understreget de sætninger, hvor konklusionerne er meget præcise. Den afsluttende konklusion vil især blive sammenfattende og perspektiverende.

Erkendemålet for projektet er, som allerede nævnt i problemfeltet, en forfinelse, eller belysning af det begrebslige apparat, eller den sociologiske idealtipe, som de rene forhold er, hos Giddens. Det vil sige, at vi beskæftiger os med en tolkningsramme for aspekter af privatlivssfæren, men under netop senmoderniteten, og som, vi har grund til at tro, er aktuelle i en dansk sammenhæng. Målet er at skabe begreber, som bedst mulig udsiger noget om tilværelsen og potentialet for tilværelsen, under senmodernitetens betingelser.

---

¹² Jeg nævner også dette, da et lignende fænomen, og sandsynligvis direkte snuppet fra Gadamer, har stor betydning i Giddens' sociologi:

”Forholdet mellem sociologi og dens genstandsfelt – menneskers handlinger under modernitetens konditioner – må i stedet forstås i lyset af den dobbelte hermeneutik. Udviklingen af sociologisk viden er på den ene side parasitisk i forhold til almindelige agents begreber. På den anden side vender de begreber, der er udviklet i samfundsvidenskabernes metasprog, regelmæssigt videre til den handlings sfære, som den oprindeligt blev formuleret for at kunne beskrive eller gøre rede for. Dette fører imidlertid ikke uden videre til en gennemskuelig social verden. Sociologisk viden snor sig ind og ud af det sociale livs univers, og rekonstruerer derved som en nødvendig del af processen sig selv og dette univers.” (Modernitetens konsekvenser, s. 21).

Her ser vi, at Giddens indskærper, at socialforskning og sociologi har en særlig effektiv ”virkningshistorie”. Videnskab om grupper, individer og sammenhænge her i mellem må der lyttes til, specielt i institutioner og af faggrupper, der har individer og grupper udvikling som arbejdsområde. Dertil kommer, at denne type viden har status af videnskab, hvilket giver den viden en særlig autoritet.

Valg af litteratur

Da jeg har besluttet mig for, at projektet skal være en undersøgelse og analyse af især Anthony Giddens' begreb om "det rene forhold", baserer jeg mig på bøgerne; "*Modernitetens Konsekvenser*", "*Modernitet og Selvidentitet*", "*Intimitetens forandringer*" og "*Den tredje vej*". Hermed har jeg inddraget tilstrækkeligt af Giddens værker til, at det udvalgte område burde være udtrykt herigennem. For at kunne lave denne hermeneutiske analyse, hvor perspektivet er Pahuus' sociale teorier om interaktion, har jeg naturligvis måttet læse de værker, som tilsammen udtrykker Pahuus' teorier om emnet. De pågældende værker er nævnt i litteraturlisten, under kategorien primærlitteratur.

Mogens Pahuus' fænomenologi

Pahuus er i høj grad inspireret af Heidegger. Pahuus skriver selv, i 1975, i bogen "*Filosofisk Antropologi*", at han selv mener, at hans intentionalitetsbegreb i udgangspunktet svarer helt til Heideggers, der deler intentionaliteten i to elementer; rettedhed mod noget og åbenhed for noget. Da intentionaliteten manifesterer sig i alt, hvad en person gør, bliver intentionaliteten hos Pahuus simpelthen opfattet, som en persons væremåde som person. (*Filosofisk Antropologi*, s. 113) I bogen "*Fornuft og følelse*" fra 1995, på side 33-38, uddyber Pahuus sin opfattelse af intentionaliteten. Nu hedder Pahuus' variant af intentionalitetens hovedformer "*at gribe verden*" som rettedheden mod noget og "*at være grebet af verden*" som åbenheden for noget¹³.

Pahuus' intentionalitetsbegreb

Rettetheden, eller "at gribe verden"

"At gribe verden" har at gøre med, hvordan man går i kast med opgaver og udfordringer og derigennem udfolder sine muligheder, potentialer og evner. Når dette lykkes, kan man tale om, at personen udfolder sig selv - "*selvudfoldelse*" er Pahuus' begreb for det. Pahuus mener, at en sund og uspolet udfoldelsestrang finder sted som en vedvarende "*verdenserobring*". At følge en "*urmenneskelige grunddrift*" hedder det hos Pahuus, når en person med uspolet livsmod er rettet mod noget. "*Selvforbyggende optagethed*" af dette noget eller nogen omtaler Pahuus det som, når det på den måde går rigtig godt. Men denne selvforbyggende optagethed deformeres let af det behovsmæssige og situationsbemestrende, hvorved selvudfoldelsen forvandles til manipulation og bemestring, med henblik tilfredsstillelse af egne behov, eller deformeres helt til magtsyge, hensynsløshed, destruktivitet og ondskabsfuldhed. En sådan deformeret virketrang, mener Pahuus, har været og måske er ret almindelig forekommende og mener, at den sene Freuds teori om dødsdrift eller aggressivitet som noget almenmenneskeligt og naturligt er en fejltolkning af en udbredt resignation, skuffelse og udmattelse i forbindelse med personers udadrettede og aktive udfoldelse, eller "griben af verdens" muligheder.

Erfaringen med ens muligheder i forbindelse med at gribe verden sætter sig spor hos en person, som en gruppe af genstandsløse følelser. Altså afhængig af, og i forbindelse med, hvordan det går med, eller hvordan man selv mener, det går med, ens arbejde, studie, eller hvad man laver, så udvikles en livsfølelse. Følelsen eller disse følelser har ikke en genstand som så, men har den verden, som man griber, som genstand. Pahuus benævner den livsduelige og kraftfulde måde at gribe verden på som kolerisk. Hvorimod en ikke kraftfuld og veg måde at gribe verden på, hvor man kun lige klarer tilværelsens udfordringer, kaldes en flegmatisk grundfølelse "*men disse fænomener er ikke stemninger, knap nok følelser i almindelig sprogbrug, idet de er transformerede former for det, man kunne kalde virketrangen grunddrift* (*Fornuft og følelse*, s. 35).

---

¹³ Heideggers intentionalitetsbegreb "Sein-Zu" er delt i to elementer, "existentialitet" og "offenheit". Pahuus' oversættelse, eller gentolkning af disse fænomener, er rettedhed mod, eller "at gribe verden" og åbenhed for, eller "at være grebet af verden". (*Filosofisk Antropologi*, s. 113)

Åbenheden, eller "at være grebet af verden"

En persons "grebthed af verden" er en stemning, eller er en genstandsløs følelse, der farver alt. Ifølge Pahuus er åbenhed for verden eller "grebtheden af verden" næsten vigtigere end rettetheden eller "at gribe verden", da en person griber den verden, som åbenheden for verden lader ham gribe. Eller med andre ord vi kan knap nok gå i gang med noget særligt, hvis ikke vi har optimismen til at have blik for det meningsfulde og spændende ved dette noget.

Åbenheden er en grundstemning, som befinder sig et sted på skalaen mellem munterhed og melankoli. Munterhed er ikke munterhed over noget konkret, men skyldes en generel stemning, der har sin rod i, hvordan verden, omverden, de andre eller samfundet har grebet en person, eller hvordan personen er grebet af dette (verden) og disse (andre.) Den muntre magter sin tilværelse, hvorimod den melankolske er grebet af verden på en måde, så den melankolske kun lige klarer tilværelsen, eller melankolien åbner en verden, der kun lige lader sig klare.

Pahuus og Habermas

Habermas' teori om den magt- eller herredømmefri samtalsituation som regulativ idé for den optimale interaktion har berøringspunkter med Pahuus' teori om selvdudfoldelse og selvhengivelse, hvor interaktionen netop er kendetegnet ved, at de involverede ikke er beherskende og manipulerende, som er jeg'ets måde at være til på (*Jurgen Habermas, s. 50-51*).

Hos Pahuus er følelse og fornuft, som allerede nævnt, godt og grundigt sammenviklet. Følelserne, som nu kort er beskrevet, "rummer en forening af det erkendende og det legemlige" (*Følelse og fornuft, s.33*). Inspireret af Habermas hævder Pahuus, at der har været en samfundsmæssig tendens til at spalte følelse og fornuft op (*Følelse og fornuft, s. 27*) og tilslutter sig Habermas' opfattelse af fornuftsformerne; teknisk-instrumentel, moralsk-praktisk og æstetisk-praktisk. Pahuus mener, som Habermas, at "de sidste århundreders moderniseringsproces har betydet ikke blot en udvikling eller rationalisering af arbejdet, men også af interaktionen mennesker imellem. Der er foregået en udvikling i den moralske indsigt, den kommunikative handlen..(..).. Disse nye rationalitetsstrukturer er blevet praktiske virksomme i sociale bevægelser og institutioner..(..).. Habermas mener, at der kan konstateres en udvikling af intersubjektivitet i retningen mod det utopiske ideal, hvor der er tale om dels en tvangfri forståelse mellem individer i omgang med hinanden, og dels om, at den enkeltes identitet dannes gennem individets tvangsfrie kommen til forståelse med sig selv..(..).. Også for Habermas har dette fremskridt imidlertid været forbundet med en deformation..(..).. Den kognitiv-instrumentelle rationalitet har sat sig igennem på bekostning af den moralsk-praktiske og den æstetisk-ekspressive rationalitet" (*Følelse og fornuft, s. 31*).

Uden at gå i dybden med forholdet mellem Pahuus og Habermas så vil jeg nævne, at Pahuus sociale teorier for interaktion i mellem mennesker har den hensigt at udgøre et alternativ til forståelsen af menneskelig handlen som udtryk en overvejende instrumentel og strategisk rationalitet, der har bemægtiget sig overherredømmet i mange sammenhænge, hvorfor at denne fornuftsform i sig selv bliver undertrykkende og fordrejende.¹⁴ Pahuus opfatter sig selv som en teoretiker, der er i tradition med Habermas, og i det perspektiv giver det god mening, at Pahuus udvikler denne nærmere afklaring mellem følelse og fornuft. Pahuus skriver videre om emnet:

"I stemthed og aktivitet har grunddrifterne indgået forbindelse med det forstående, erkendende. Kernen i erkendelse, er dette, at man åbnes for verden, at der skabes en slags distance til verden og

---

¹⁴ Giddens teori om de rene forhold, kendetegnet ved interaktion præget af ligeværdighed og demokratisk sindelag, er ikke helt forskellig fra heller. De rene forhold er også udtryk for en tilbagevenden af "institutionelt fortrængte etiske spørgsmål", hvormed Giddens mener, at den samfundsmæssige tendens til rationalisering af forskellige livssfærer også bliver modsvaret af udviklingsprocesser, der faktisk er udtryk for handlen, der baserer sig på en anden rationalitet end den instrumentelle og beherskende. De rene forhold er jo netop en demokratisk og ligeværdig form for interaktion og rummer derfor muligheder for individerne. Giddens mener, at forskellige livssfærer er blevet institutionaliseret, og at denne udvikling i nogen grad har tømt tilværelsen for etisk bredde, hvilket Giddens henviser til med begrebet "erfaringens afsondrethed", men at fortrængte etiske og eksistentielle spørgsmål er vendt tilbage indenfor rammerne af de rene forhold. Se fodnote 23 vedrørende "erfaringens afsondrethed." (*Intimitetens forandringer, s. 173*)

tingene, at der dannes et artikuleret rum. Det at forstå, erkende, er nemlig dette at bringe flere ting sammen med hinanden, d.v.s. at strukturere et rum. Forståelse har at gøre med evnen til at kunne fastholde indtryk, til at kunne genkende noget som værende det samme som noget andet..(..). Det er denne rumliggørelse, som forvandler den forbindende, forenende grunddrift til at være en bevidst forbinden sig med verden i åbenhed for den, og som gør den blinde aktivitetstrang til en bevidst, oplyst stræben, trang, aktiv rettethed mod” (Følelse og fornuft, s.37).

Nu har jeg præsenteret, hvordan Pahuus forstår aspekter af menneskelig handlen, hvortil rationaliteten for denne handlen, dels baserer sig på en strategisk rationalitet, som er knyttet til jeg’et, men også en æstetisk-kommunikerende rationalitet, der er knyttet til selvet.

De genstandsrettede følelser

Efter gennemgangen af de genstandsløse følelser er vi nu kommet til de genstandsrettede følelser: ”Foruden de genstandsløse findes der som sagt også genstandsbundne følelser. Disse opstår som et resultat mellem genstandsløse følelser – sindets emotionelle grund – og bestemte forhold, genstande, personer, begivenheder i verden” (Følelse og fornuft, s. 37). Disse genstandsrettede følelser deler Pahuus i to typer; de momentane, sindsbevægelser og affekter og de mere varige og derfor betydningsfulde følelser som had og kærlighed til personer og genstande.

Selvudfoldelse

Vi har lige set, hvordan Pahuus mener, at den sunde aktivitetstrang er en (kolerisk) eller kraftfuld griben af den verden, som stemningerne åbner for en, hvorimod det modsatte af det netop er en (flegmatisk) eller overanstrengt eller reserveret måde at gribe verden på. I udgangspunktet, mener Pahuus, er livsmodet og aktivitetstrangen godt nok til stede, men den kan siden hen fordrejes og slå om i hensynsløshed og manipulation, som udtryk for den fordrejede aktivitetstrang og den skuffelse og forbitrelse, der følger heraf.¹⁵

Hvordan så nu med den muntre, for hvem verden åbner sig i al sin rigdom og mulighed, og som kraftfuldt griber verden og dens muligheder. Vil den person i sit livsmod forløfte sig på tilværelsen og blive skuffet i de udfordringer, som livsmodet fører ham ud i? Eller vil horder af blodfattige mennesker ikke sutte blodet ud af kroppen på sådan en oprigtig livsglad og kraftfuld person? Eller mere konkret, vil vejlederne ikke blive slugt fuldstændigt af paniske studerende, der vil prøve at få ekstra vejledning og få vejlederen til at træffe de afgørende beslutninger? Pahuus vil sige, at det ofte er hændt, at mennesker har forhærdedes i mødet med en til tider barsk virkelighed (*Den enkelte og de andre*, s. 158-159), men det er uundgåeligt, naturligt og passende at møde andre, hvor livsmodet er svækket, og personen har resigneret i forhold til sin egen tilværelse eller helt har givet op med blandede følelser. Man vil af sig selv reagere med et vist ubehag, da det livsduelige i én vil åbne blikket for, mulighederne for og det livsduelige i den anden. Eller, hvis én ser mulighederne og har mod på tilværelsen, så er det kunstigt ikke at se lignende reelle muligheder for den anden. På den måde må man gøre lidt vold på sig selv, hvis man skal anerkende sortsynet og det mulighedsformindskende, som den anden eventuel ser for sig (*Livet selv*, s. 163-169).

Pahuus mener, at en person er anlagt på at magte sin tilværelse ved at gå i kast med de muligheder og udfordringer, som optager én, i forhold til de muligheder, der faktisk er. En person kan komme i den forfatning, at han er slået midlertidig ud af kurs, eller er brudt sammen efter lang tids overbelastning. Derfor kan udbrændtheden være gavnlige som midlertidig forholdemåde, men på længere sigt, så er et menneskes værdige skæbne at bære og magte sin tilværelse, åbent for og rettet mod.¹⁶ Om et menneske, der gør det eller gør det det meste af tiden eller hvor ideelt vi nu mener, det

¹⁵ På dette punkt kan Pahuus minde noget om Nietzsche, der ligeledes mener, at den kristne kultur har fremhævet de livsfjendske dyder og dermed fremavlet en deform og livsfornægtende kultur, hvor man har dunket hinanden i nakken med skyldfølelse, som blot har haft den konsekvens, at man har forhindret hinanden og sig selv i at udfolde sig, hvorved elendigheden blot har været forværret, da selvudfoldelsen jo kun forhindres yderligere derved (*Livet selv*, s. 178-185).

¹⁶ Nietzsches sarkastiske omtale af næstekærlighed: ”I stimler sammen om jeres næste, og I har så smukke ord derfor. Men jeg siger jer: jeres næstekærlighed er jeres ulykkelige kærlighed til jer selv..(..). Den ene søger næsten, fordi han

er realistisk at sætte forventningerne, vil Pahuus sige, at personen er helt sig selv. Sig selv i den betydning, at personen udfolder sig selv selvforbyggende optaget af noget og de andre. Sig selv er man, når man har glemt sig selv. Når man magter noget, en opgave, et arbejde, eller hvad det er, er en person selvforbyggende i sit engagement – i hvert fald noget af tiden.

Selvhengivelse

På samme måde, men for Pahuus næsten vigtigere endnu, er man sig selv, når man er sammen med dem eller den, man kan være sig selv sammen med, og det vil også sige på en selvforbyggende, naturlig og levende måde. Selvhengivelse er begrebet, Pahuus anvender herfor. Selvforbyggende sammen med sine er man, når engagementet i disse er helhjertet, hvilket vil sige, når man er selvforbyggende i sin hengivelse. Trang og længsel, mener Pahuus, man har efter den eller dem, man elsker, og hvem man kan være sig selv med, da man kun er helt sig selv, når man på den måde i øvrigt har nogen at være sig selv sammen med. Ikke forstået som, at man skal side lårene af hinanden, men i en almindelig betydning, at der er andre at dele sit liv med.

En mindre helhjertet hengivelse omtaler Pahuus som en måde at være til på, hvor man ikke helt er sig selv, men hvor man er til ud fra jeg'et i sig selv. At have et jeg er en nødvendighed, men jeg'et forbinder Pahuus med den manipulerende og bemestrende side af personen. Da tilværelsen i høj grad også går ud på at skaffe sig arbejde, penge, mad, ting, og slå græsplæner, så er det naturligvis også vigtigt at have en bemestrende, kalkulerende og beregnende side, men dermed er jeg'ets engagement netop ikke helhjertet, engagementet er delt. Det vil sige, at samtidigt med sin optagethed af dette noget, så er en del af personen eller personens måde at forholde sig til dette noget, beregnende og nyttemaksimerende manipulerende og dermed strategisk.

Pahuus og behovspsykologien

Er personen til ud fra jeg'et, er personen ikke sig selv, som så. Selv'et, eller personen selv, er et dybereliggende eller mere oprigtigt lag i personen. Jeg'et agerer ud fra behov. Pahuus kritiserer på dette punkt behovspsykologien ganske meget. Den mest kendte behovspsykolog er Maslow og hans behovspyramide er efterhånden en tænkemåde, som alle kender lidt til, takket være den dobbelte hermeneutik (*Modernitetens konsekvenser*, s. 24).

Pahuus' kritik er, at behovspyramiden og den måde at tænke på er tilbøjelig til kun at indfange dette mere overfladiske lag af en person, som når personen er til ud fra jeg'et. Det oprigtige selv i personen lader sig ikke indfange af behovspsykologien. Pahuus mener, at behovspsykologien kommer til at basere sig på et paradoks, da den på den ene side kan forklare meget menneskelig handlen, men på den anden side indsniger der sig et afstumpet menneskesyn i disse teorier, da det implicit antages, at mennesker altid dybest set handler selvisk – er betænkt på egne behov (*Sygeplejefag – refleksion og handling*, s. 199). I den forbindelse er det, at Pahuus' begreb om det selvforbyggende vinder sin berettigelse.

Pahuus og sproget

Som jeg har forklaret, så tilføjer Pahuus et dybere lag til forståelsen af, hvad en person i det hele taget er, eller hvad der kommer an på i tilværelsen i det hele taget i forhold til behovspsykologien. Som den dagligsprogsfænomenolog han er, mener han, at de almindelige danske dagligdagsbegreber; sig selv, trang, længsel, selvvirkeliggørelse, hengivelse, henviser til dette næsten vigtigere lag i en person, og som meget psykologi har været tilbøjelig til at overse og derved har kommet til at gå den instrumentielle rationalitets ærinde i form af teorier for strategisk handlen. På den måde kan man sige, at Pahuus udvikler en social teori, som han udvikler på grundlag af det almindelige danske sprog eller rettere de livsfænomener, som disse begreber henviser til i den praktiske bevidsthed, hvoraf størstedelen henligger i selvfølgeligheds mørke eller formuleret lidt mindre poetisk; den livsverden, vi alle lever i, finder sted på ureflekteret vis, og mange

---

søger sig selv, og den anden for at blive af med sig selv. Jeres dårlige kærlighed til jer selv gør jeres ensomhed til et fængsel" (*Således talte Zarathustra*, s. 50-51), bliver således imødekommet af Pahuus, men på en noget mere menneskekærlig og realistisk måde.

selvfølgeligheder er tilbøjelig til ikke at blive tematiseret eller sat systematisk på begreb og derved blive løftet op fra uopmærksomhedens glemsel. Pahuus skriver, ”at platformen for den kritik er en bredere – mere totalitetspræget – forståelse af mennesket, end den videnskabelige psykologi besidder. En bredere forståelse, som findes i vor erfaring af (til dels levende erfaring eller tavse viden om) mennesket i dets virkelighed. En erkendelse, som også er artikuleret i vort sprogs distinktioner og vendinger som fx distinktionen mellem ”mangle” og ”savne” (Sygeplejefag – Refleksion og Handling, s. 200). Det dybe lag i en person, personen selv, længes og savner nogle bestemte, som man netop kan være sig selv sammen med. Behov derimod er det, som jeg’et har. Selv’et længes¹⁷ efter nogle bestemte andre, for eksempel Britta eller Børge. Jeg’ets anonyme sociale behov, er behov for samvær med nogen, eller en, men i ubestemt form; ”jeg keder mig, kan jeg mon ringe til nogen?”¹⁸

Det eksistentielle, hos Pahuus, med udgangspunkt i sproget

Nu vil jeg skildre, hvordan Pahuus ud fra en klargørelse af nogle kendetegn ved sproget, argumenterer for sin eksistensfænomenologiske variant af menneskets selvbestemmelse. Pahuus opererer med to generelle forholdemåder, som i praksis nok også er at opfatte som en skala med to yderpoler, hvor tilværelsen i virkeligheden vist normalt befinder sig et sted i mellem ekstremerne, trods alt. De to yderpoler er, ”at være til på en bestemmende måde” og ”at være til på en ikke-bestemmende måde”.

De to forholdemåder skildres gennem en historie om, hvordan en person igennem noget tid har været irriteret og skuffet i forhold til en anden person. Derfor mener den første person, at den anden har gjort sig fortjent til straf, hvorfor han angiver den anden personen til myndighederne for udtalelser, som kan udlægges som opfordringer til oprør. Da den fortalte historie finder sted i et diktatur, ender den anden person med at blive henrettet. Begivenhederne finder naturligvis sted i en del forvirring, da der pludselig er flere forskellige personer og instanser involverede, og derfor bliver begivenhedsforløbet noget uforudsigelig. Efter henrettelsen fortryder den første person, at han angav sin ven.

Pahuus mener om den første person, ham der var skuffet og irriteret og angav vennen, at han var til på en ”ikke bestemmende måde”. Skuffelsen og irritationen var måske forståelig, og ønsket om at orientere vennen om dette var naturlig, men i stedet for at fortælle om sin skuffelse til den anden, bliver den første person besat af tanken om, at den anden person har fortjent en straf. ”En straf” er noget ubestemt, det kan rette frem imod meget forskelligt, lige fra en seriøs påpegning, til det faktiske udfald med den mest vidtgående afstraffelse overhovedet. På den måde almengør begreber, abstrakte som de er, den konkrete virkelighed. På grund af begrebernes almengørelse kan vi komme til at rette os ud mod fremtiden på en ubestemt måde, men vi har muligheden for at tænke de fremtidige muligheder igennem og derigennem undgå det selvbedrag, der er hjulpet på vej på grund af begrebernes almengørelse, men som det er muligt at undgå, i hvert fald i en vis udstrækning, hvis man anstrenger sig på at være bestemmende med i det, man gør.

I tilfældet, hvor den første person angiver den anden, og udfaldet bliver så drastisk, mener Pahuus, at den første person var til på en ikke-bestemmende måde, da han formåede at ”ikke-tænke” tanken til ende. Han vidste, at i det samfund han levede i, kunne en dødsstraf kunne blive udfaldet. Derfor har han på en særlig måde formået at holde tanken om, hvad den konkrete straf ville blive, på afstand (*Filosofisk antropologi, s. 104-110*).

---

¹⁷ Pahuus’ noget metaforiske grundbegreber er jo vanskelige at operationalisere. Ifølge Pahuus selv, så bringer han indsigter frem for dagens lys, der netop er tilgængelige ved hjælp af fænomenologien og en hermeneutisk arbejdsmåde. Behovspsykologiens mangler skyldes, ifølge Pahuus, en videnskabeliggørelse af psykologien, som har tvunget psykologien til at anvende et abstrakt sprog, der bare netop ikke kan indfange dette dybere lag i personen (*Sygeplejefag – refleksion og handling, s. 200*), som hverdagsbegreberne længsel, trang, savn, selv, hengivelse, selvforglemmende optagethed, refererer til.

¹⁸ Dette nogen, men ikke nogen bestemte, afslører retningsløsheden, eller ubestemtheden i udadvendtheden og vist også snakken, der kan komme ud af denne noget tilfældige udadvendthed.

Med Pahuus begreber kan jeg sige, at skuffelsen og det svækkede livsmod, som den første person faktisk havde, den var naturlig, men i og med at han "ikke-tænker" tanken til ende om, hvad hans handling kunne medføre, så udvikles den naturlige svækkelse til egentlig ondskabsfuldhed eller en destruktivitet, baseret på en anonym kraft i personen, som har at gøre med resignation, udmattelse og fordrejet selvudfoldelsesdrift. Freud tolkede sådanne fænomener, som udtryk for en naturlig destruktivitet. Pahuus forklarer disse fænomener som selvbedrag, hjulpet på vej af begrebernes almengørelse og et svækket livsmod, men svækket livsmod eller ej, det er muligt at "være bestemmende med i hvad man gør".

Ligeledes fænomener som "fornærmelse" og "ophidselse", mener Pahuus, er selvbedragsfænomener. At være fornærmet har en årsag, men at dette, "at nogen har stødt en", udvikler sig til egentlig fornærmelse, betyder, at reaktionen er uforholdsmæssig i forhold til krænkelsen, og netop overreaktionen i forhold til den berettigede indignation er netop udtryk for "selvbedrag" eller "bevidst uvidenhed". Grunden, til at jeg inddrager det her, er, at det siger noget om tilværelsen som under selvbedrag og tilværelsen i "selvbestemmelse".¹⁹ Tilværelsen og sproget er nøje sammenviklet og derfor uadskillelig (*Filosofisk antropologi*, s.85-90).

Jeg vil afslutte afsnittet med at skrive, at selvom Pahuus helst skriver om kærlighed til og selvforbyggende optagethed af verden og andre, så skriver Pahuus dog også, "noget er vigtigere end ægthed og naturlighed, nemlig udvikling og differentiering. Og kun der hvor der er tale om prøvelser og risici, udvikler mennesker det man kunne kalde sandhed, som er betegnelsen for den substans i mennesket, som indebærer gennemsigtighed for sig selv, det vil sige hvor man bliver et selv i egentlig forstand." ("Følelse og fornuft" s. 74).

---

¹⁹ Anthony Giddens ville ikke være helt uenig i Pahuus' opfattelse af en person som én, der har aktiv kraft i sig, til at bestræbe sig på at være medbestemmende med i det, man gør. Giddens mener jo ligeledes, at en person, eller en aktør har muligheden for en grad af selvbestemmelse. På side 49 i "Modernitet og selvidentitet" skriver Giddens, "at det at være menneske i realiteten vil sige altid at være klar over og på en eller anden måde beskrive både hvad man foretager sig, og hvorfor man gør det", lidt senere skriver Giddens, "at praktisk bevidsthed er uløseligt forbundet med den reflektive handlingsregulering, men den er snarere "ikke-bevidst" end ubevidst...(..). Der er ingen kognitive barrierer, der adskiller diskursiv og praktisk bevidsthed, på samme måde som den adskillelse, der findes på et generelt niveau mellem bevidstheden og det ubevidste. Ubevidste kognitionsformer og emotionel styring modsætter sig per definition at blive trukket ind i bevidstheden og optræder kun i bevidstheden på en forstyrret og fordrejet måde." Giddens skelner altså skarpt mellem "det ubevidste" i psykoanalytisk forstand, som et nærmest lukket land og på den anden side, den "ikke-bevidste" karakter, som praktisk bevidsthed har, men som principielt kan gøres bevidst, eller diskursiv. Denne sondring mellem det bevidste liv og den "ikke-bevidste" praktiske bevidsthed, som kan bevidstgøres, og det egentlige "ubevidste," findes også hos Pahuus, men de tre verdener er ikke så skarpt adskilte. Pahuus skriver, at det er Freuds fortjeneste at have påvist, at ubevidste bevidsthedsfænomener er almindelige, men at Freud her kan læses, som at fortrængning er noget, der sker helt uden personens medvirken, eller som noget, der gøres, som en strategi, da man ikke vil, eller kan, se i øjnene og vedkende sig det ubehagelige. Det lader til, at Giddens med hans vandtætte skodder i mellem det ubevidste, og det ikke-bevidste i forbindelse med den praktiske bevidsthed, hælder til, at fortrængning sker. Pahuus mener derimod, at fortrængning er en strategi, noget man gør, på samme måde som selvbedrag er, og henviser til, at psykoanalysens sigte jo netop er at vedkende sig ansvaret for den fortid, der tynger, og da "den tyngede" selv må fremlægge det problematisk, så må han have en anelse om det fortrængtes indhold. Pahuus mener på den måde, at selvbedrag og fortrængning er beslægtede fænomener, men at der er andet og mere på spil ved fortrængning end ved selvbedrag, da man ved fortrængninger ikke bestemmende kan anstrenge sig ud af en fortrængning. Fortrængningens særkende er, og her anvender Pahuus Merleau Ponty; den "sætter sig" i kroppen. En fortrængt erfaring transformeres til en fysisk situation, som f. eks. manglende appetit, muskelspændthed, eller tab af stemmen. For at kunne vende sig bort fra et erfaringsområde, eller afvise noget, gør man sig legemlig mindre åben, modtagelig og bevæget, men fælles for selvbedraget og fortrængningen er, at det er en almengørelse eller generalisering, der muliggør den afvisning, som fortrængningen er. En fortrængt erindring er ikke mistet, men tilhører en forkastet region af personens erfaring. Pahuus skriver: "Fortrængning er et selvbedrag, som bringer os i en situation, hvor vi ikke længere kan gøre for at vi er i denne tilstand, i den forstand at vi ikke længere kan overvinde den...(..). Psykoanalysen viser, at vi er i mindre grad frie end vi før troede, samt at frigørelsen kan være vanskelig. Men den viser ikke, at vi somme tider er helt prisgivet kausalsammenhænge, er helt uden ansvar" (*Filosofisk Antropologi*, s. 166-167). Hos Pahuus er selvbedrag og fortrængning, og dermed også den praktiske bevidstheds "ikke-bevidsthed," og det ubevidste, ikke principielt adskilte, men selvbedrag risikerer at udvikle sig til en fortrængning, hvis ikke man er bestemmende med i det, man gør.

Så selv om Pahuus' teori har størst vægt på åbenheden, grebtheden af verden og hengivelse, så er Pahuus også eksistentiel fænomenolog, med vægten på valget, ansvar og selvovertagelse, et aspekt af tilværelsen, som minder om Giddens, der mener, at identiteten er tæt forbundet med den fortælling, som en person bør kunne fortælle om sig selv. Pahuus vil sige, at en sådan selvfortælling må være sandfærdig - egentlig uæghed er det, når handlen, holdning og fortællingen er udtryk for selvbedrag eller fortrængning på vigtige områder, og det går på personen selv.

En hermeneutisk analyse af Giddens' begreb om "rene forhold" perspektiveret ved hjælp af Mogens Pahuus' fænomenologi.

Et tema i især 1900-tallets historie er demokratiseringsprocesser. Om disse skriver Giddens, at de moderne vestlige demokratiske velfærdssamfund blev skabt under indtryk af 1900-tallets store krige. *"Borgerrettigheder og velfærdsprogrammer blev primært tilvejebragt som følge af, at staterne søgte at motivere befolkninger og sikre deres opbakning, et fænomen der fortsatte op gennem hele koldkrigsperioden,"* (*Den tredje vej*, s. 76-77). Under 2. verdenskrig var det demokratiets krise at se sig omgivet af fjender, hvilket ikke er situationen i dag²⁰. I dag består demokratiets krise i, at demokratiene ikke er demokratiske nok. Demokratiseringsprocesserne har været ved at overhale demokratiet indefra. Den ubalance prøver Giddens at overvinde teoretisk i bogen *"Den tredje vej"* hvor hans sociologi sættes i forbindelse med konkrete bud på, hvordan politik bør imødekomme den demokratiseringsproces, som i stigende grad er kendetegnende for befolkningernes livsstile og holdninger. Livspolitik²¹ er det væsentligste politologiske begreb, hvormed Giddens prøver at imødekomme en senmoderne befolkning. Giddens skriver om denne demokratisering af befolkningerne, i især de vestlige demokratier, at der er et ønske om mere individuel frihed, og at borgerne i stigende grad bliver mere refleksive. Samtidig mister traditionen og sædvanen grebet om individer og institutioner. Giddens begreb det "rene forhold" er hans begreb for en sådan demokratiseret interaktion i mellem mennesker (*Den tredje vej*, s. 76-77), som jeg herefter vil redegøre for og analysere.

I problemfeltet har jeg allerede vist, hvordan Giddens sammenligner et ægteskab, der har det rene forholds træk, med et moderne nationalt demokrati, med grundlæggende menneskerettigheder og en løbende og åben debat om de fælles anliggender og beslutninger, hvorimod det traditionelle ægteskab havde karakter af at legalisere en skæv magtdeling i mellem kønnene i ægteskabet.²² Netop en form for reel ligeværdighed i interaktionen, mener Giddens, i stigende grad et aktuelt potentiale og noget reelt forekommende, selvom dets realisation ikke er uproblematisk og langt hen af vejen også er mislykket. Giddens afslutter *"Intimitetens forandringer"* med ordene: *"En civilisation der tvangsmæssigt er afhængig af seksualitet er en civilisation hvor døden er ribbet for mening; livspolitikken forudsætter på dette punkt en fornyelse af det åndelige. Fra denne synsvinkel er seksualiteten ikke en antitese til en civilisation der har helliget sig økonomisk vækst og teknisk kontrol, men en legemliggørelse af dens fiasko."* Giddens mener, at den fornyelse af det åndelige, eller tilsynekomst af de ellers institutionelt fortrængte etiske og eksistentielle spørgsmål,²³ som netop

²⁰ Det kunne tænkes, at islamisk fundamentalisme og terrorisme kunne komme til at udgøre en reel fare for demokratiet, men uanset hvordan den risiko vurderes, så kan det næppe sammenlignes med en tid med Stalins Rusland og fascistiske regimer i bl.a. Tyskland, Italien og Spanien.

²¹ Giddens korte definition af livspolitik er: *"Livspolitik drejer sig om politiske spørgsmål, som flyder fra selvrealiseringsprocesserne i posttraditionelle kontekster, hvor globaliserende påvirkninger trænger dybt ind i selvets refleksive projekt, og hvor selvrealiseringsprocesser omvendt påvirker globale strategier"* (*Modernitet og selvidentitet*, s. 249).

²² Giddens skriver det ikke, men det kræver ikke meget fantasi at se en sammenligning af det traditionelle ægteskab med "et mere eller mindre oplyst enevælde."

²³ "Erfaringen afsondrethed" kalder Giddens det fænomen, at stadig flere almenmenneskelige livsfænomener er blevet institutionaliseret, fra især 1800-tallet og frem (*Intimitetens forandringer*, s. 173). Fødsel, sygdom, død, afvigelse, galskab, kriminalitet, er eksempler på dette og lidt sat på spidsen, så kan vi overveje om ikke også barndommen er institutionaliseret i form af dagplejere, børnehaver og skoler, og "moderskabet" er den ikke også til dels institutionaliseret i form af kvindeligt personale i disse institutioner? Med denne udskillelse af livsområder fra det normale samfund og privatlivet, mener Giddens, at det normale samfund og privatlivet, som en utilsigtet konsekvens, er

er nøje forbundet med de rene forhold, er en realitet og peger hermed på, hvad han anser for at være en af senmodernitetens positive muligheder.²⁴ Giddens mener i nogen grad også, at den senmoderne civilisation er en fiasko, som en tvangsmæssig afhængighed af seksualitet, kendetegnet ved en følelsesmæssig instrumentalitet, og en ensidig målsætning og økonomisk vækst og teknologisk kontrol, er udtryk for (*Intimitetens forandringer*, s. 198). Allerede nu kan vi se, at Pahuus og Giddens er enige om meget, og at uenighederne er vedrørende detaljer der dog også kan være væsentlige. Inden jeg skildrer ”det rene forhold” hos Giddens, må jeg først vise, hvordan Giddens skildrer dets tilblivelse, via det rene forholds forløbere:

”Den lidenskabelige kærlighed” og ”den romantiske kærlighed”

Udviklingen i privatlivssfæren hen imod det rene forhold, har sin oprindelse i den romantiske kærligheds opståen, som har gjort sig gældende siden slutningen af 1700-tallet. Forestillingen om den romantiske kærlighed indførte en fortælling i det enkelte menneskes liv, hvor fortælleren selv, skaber en fortælling om sig selv og den anden, som netop i nogen grad ekskluderer parret fra de omgivende sociale processer. Den romantiske kærlighedsmodel forudsætter en vis evne til introspektion, ”er hun den jeg vil leve sammen med”, og spørgsmål af den type er netop forbundet med dette nye kærlighedsideal, da det nye er, at den romantiske kærlighed gerne skal realiseres i en normal hverdag, i et ægteskab. Derfor kræver den romantiske kærlighed lidt selvindsigt (*Intimitetens forandringer*, s. 51). På den måde var ”den romantiske kærlighed” et middel til at få styr på fremtiden, i modsætning til ”den lidenskabelige kærlighed” (*Intimitetens forandringer*, s. 46-48). Den lidenskabelige kærlighed, som Giddens forbinder med en særegen form for frihed, er et mere eller mindre tidsløst og universelt fænomen. Friheden forbundet med den lidenskabelige kærlighed er en frihed, der bryder med rutinen og pligten, uden at dette bliver integreret i det almindelige liv, bestående af gøremål og forpligtelse:

”Den følelsesmæssige opslugthed af den anden er altgennemtrængende – så stærk at den kan få den enkelte, eller begge, til at negligere deres almindelige pligter..(..).. Hvad personlige forbindelser angår er lidenskabelig kærlighed på samme måde som karisma decideret ødelæggende, idet den river den enkelte ud af den materielle verden og fremkalder en tilbøjelighed til at overveje radikale valg såvel som ofre..(..).. Det er næppe overraskende at lidenskabelig kærlighed intetsteds er blevet anerkendt, hverken som et nødvendigt eller som tilstrækkeligt grundlag for ægteskab, og at man i de fleste kulturer har kunnet konstatere at den nærer uvilje mod ægteskabet.” (*Intimitetens forandringer*, s. 44-45).

Ambitionerne i det nye romantiske kærlighedsideals var, som allerede nævnt, tværtimod at trække friheden ind i det virkelige liv, da idealet er, at denne romantiske kærlighed gerne skal realiseres i et fælles ægteskabeligt liv, som gerne skulle vare hele livet, og som dermed var en tryksgivende ramme for den enkeltes liv (*Intimitetens forandringer*, s. 31).²⁵ Eller med Giddens ord; den

---

blevet tømt for etisk og eksistentiel bredde. Giddens skriver, på side 243 i ”*Modernitet og selvidentitet*”, at de fortrængte etiske og eksistentielle spørgsmåls tilbagevenden snarere er forudsætningen for livspolitikken og selvets reflektive projekt og de rene forhold end omvendt.

²⁴ Mogens Pahuus’ sociale teorier og fænomenologisk baserede eksistentielle etik, skabt i især 90’erne, kan ses som et udtryk for disse ”senmodernitetens muligheder”. Pahuus’ etik kan sammenfattes til: ”..det vellykkede forhold mellem den enkelte og de andre består i en livsform, hvor kommunikation og kærlighed er overordnet magten, og dermed også det autonome jeg og det at være sig selv er overordnet handlingsduelige eller bemestrende jeg (i forhold til andre.) At det at være sig selv er det modsatte af at være sig selv nok... (Den enkelte og de andre, s. 189).

²⁵ Idealer, forestillinger og de begreber, der refererer hertil, er på den måde ikke ligegyldige drømme og ord, da disse undertiden flytter ind i virkelighedens verden, hvis muligheden foreligger, og hvis forestillingerne er af en sådan art, at de overhovedet er realiserbare. Denne opfattelse af forholdet mellem sprog og virkelighed, som benævnes ”den sproglige vending” har etableret sig i samfundsvidenskab og historieskrivningen gennem de seneste årtier. Om denne tilgang, skriver Ove Korsgaard i bogen, ”*Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*”, på side 29, og som bogen er et udtryk for; at ”med denne vending er der sket en ændring af forståelsen af sprogets plads og funktion i den realhistoriske virkelighed. Sproget opfattes ikke blot som et middel, mennesker tager i brug, når de vil meddele sig om sig selv og deres omverden. Det forstås tillige som noget, der er med til at forme menneskets tænkning

romantiske kærlighed er en måde at kolonisere fremtiden på. På den måde er de romantiske kærlighedsidealiseret forbundet med individualisering, frihed og selvrealisering (*Intimitetens forandringer*, s. 46-48) i en form, som har en grad af praktisk realiserbarhed.

Siden dannelsen af forestillingen om den romantiske kærlighed har specielt kvinder håbet på og forventet romantisk kærlighed. En indstilling, som på den ene side har været med til at banke kvinden på plads i hjemmet – håbende og ventende. Derfor kan forestillingen om romantiske kærlighed ses i sammenhæng med mænds seksuelle kontrol over kvinder. ”På den anden side kan den romantiske kærlighed opfattes som en aktiv og radikal involvering sig med det ”mandsdominerende” i det moderne samfund” (*Intimitetens forandringer*, s.10), og som Giddens mener har skabt sociale forandringer af typen, som dette projekt omhandler.

Det romantiske kærlighedskompleks må også forstås i forbindelse med dets relation til ”hjemmet”. ”Hjemmet” i dens nye betydning opstår i forbindelse med, at husstanden og produktionen adskilles²⁶ (*Intimitetens forandringer*, s. 48). Derved forvandles husstanden til et ”hjem”, som et sted, der ikke vedvarende er under mandens direkte strenge myndighed. Manden befinder sig oftest på arbejdspladsen (*Intimitetens forandringer*, s. 53). Hjemmet bliver kvindens domæne og i forbindelse hermed ”opfindes moderskabet”, lige så vel som, at barndommen i en vis forstand også bliver opfundet, eller opdages, i forbindelse hermed (*Intimitetens forandringer*, s. 48). Da børnene i hjemmet ikke naturligt indgik præsterende i produktionen, bliver børnebegrænsning ønskelig (*Intimitetens forandringer*, s. 172). En børnebegrænsning der dog først slår igennem hos befolkningerne som helhed efter første verdenskrig (*Intimitetens forandringer*, s. 34). Denne samfundsudvikling, der har bevirket, at manden er udearbejdende, og kvinderne i større eller mindre grad vil realisere sig ”som kvinde i hjemmet”, og dertil hører også som mor, har også været medskabende til to modeller for kønsadfærd. Eller med andre ord har muliggjort eller nødvendiggjort to kønsidentiteter, eller specielle opfattelser af, hvilke egenskaber der forbindes med maskulinitet og feminitet, som langt hen af vejen simpelthen forbindes med moderskab (*Intimitetens forandringer*, s. 49 og 66).

Opsummering af afsnittet

Med fremkomsten af et borgerskab og industrialiseringen adskilles efterhånden husstanden og produktionen. Husstanden bliver til et ”være-sted” som for mandens vedkommende var et sted, hvor

---

og handlinger, og dermed udgør sproget en integreret del af den historisk-sociale virkelighed. Med den sproglige vending får sproget tildelt helt afgørende betydning for såvel individets som samfundets dannelse.” Som en kommentar hertil vil jeg nævne, at denne sproglige vending i høj grad også stammer fra filosoffer og videnskabsteoretikere som Wittgenstein, Heidegger og Gadamer, som Giddens og Pahuus i høj grad er direkte påvirket af. Om sproget skriver Mogens Pahuus i ”Mennesket og dets udtryksformer”, på side 25, at i fænomenologien, som er grundlagt af Husserl og videreført af bl.a. Heidegger og Gadamer, bliver sproget i stigende grad anskuet som det medium, hvorigennem verden gives os. Pahuus skriver herefter, at i den fænomenologiske sprogfilosofi, der herefter er udviklet klartest, ”er det ikke sådan at ord kun er en tegn og derfor alene betyder, hvad de henviser til. Ordene er omtale, som behandler og forvandler deres emner. Såvel erkendelsen som sproget er udtryk for, hvordan mennesker tager deres verden og sig selv op.” Denne opfattelse af sproget er også Pahuus’ egen, som jeg allerede har redegjort for, og her er Pahuus’ teorier ikke i modstrid med Giddens teori om en tilblivende introspektion.

²⁶ Dette sker især i forbindelse med industrialiseringen og de ny måder at organisere produktionen på, hvor ”fabrikken” er en måde (*Markedsøkonomiens udvikling*, s. 71-77). I Danmark finder en egentlig industrialisering sted sent. Frem til 1880’erne var mere end halvdelen af befolkningen beskæftiget med landbrug, hvorefter andelen falder markant, men der er dog tale om en industrialiseringsproces fra 1840-1914, hvor flere og flere er beskæftiget med industriel produktion. (*Danmarks historie*, s. 277). I denne udvikling, må næringslovens ikrafttræden i 1862 have haft stor betydning, da der her bliver lovligt at beskæftige sig med, hvad man har kunnet finde beskæftigelse med, udenfor husstanden (*Danmarks historie*, s. 279). En gennemført adskillelse af husstand og produktion, for den danske befolkning som helhed, den finder sted i løbet af 1900-tallet (*Danmarks historie*, s. 316-321). Søren Mørch skriver i ”Den sidste Danmarkshistorie”, på side 435, at tiden omkring 1960 er den store skel for den nye tid. Danmark er herefter ikke et landbrugsland. Danmark er i en betydelig urbaniseringsproces, gifte kvinder forlod hjemmet som det primære opholdssted og arbejdsplads og kom på arbejdsmarkedet, hvilket Mørch mener er en af væsentligste begivenheder i 1990-tallet overhovedet. De gifte kvinder fandt i høj grad beskæftigelse med ”omsorgsarbejde”, der i løbet af 1960’erne netop i stor stil begynder at blive en del af velfærdssamfundets arbejdsopgaver. Det velfærdssamfund som for alvor realiseredes fra 1960’erne og frem.

han kunne opholde sig, når han ikke arbejdede. Kvindens arbejde kunne blive husarbejde, og i mange tilfælde har kvinden sikkert også været udearbejdende, alt afhængig af familiens socio-økonomisk klassetilørsforhold og de muligheder, der konkret har været i nærheden af stedet, hvor familiens hjem var. Sådantømmes husstanden for den primære produktion og forvandles til familiens hjem, stedet for reproduktive begivenheder, handlinger og oplevelser. Dette har åbnet muligheden for, at en kærlig moderskikkelse har kunnet sætte den kulturelle dagsorden i ”det nye hjem”. Da børn ikke nødvendigvis indgik i produktionen, bliver børnebegrensning attraktiv. Når børneflokkene bliver mindre, eller små, giver det mulighed for at især ”moderen” drager mere kærlig omsorg for børnene. Før har hun i højere grad måttet sørge for en stor børneflokk, som har nødvendiggjort en mere praktisk, hvis ikke ligefrem disciplinær, forholdemåde til børnene. På den måde dannes ”hjemmet” med den kærlige ”moder”, hvorved ”barndommen” opdages. I forbindelse med denne udvikling opstår også ”den romantiske kærlighed.” ”Den romantiske kærlighed” har træk tilfælles med ”den lidenskabelige kærlighed”, eller den lidenskabelige kærlighed i en særlig kultiveret form bliver mulig, eller får magt over sindene, i skikkelse af den romantiske kærlighed, i og med, eller i kraft af disse nye rammer for privatlivet; ”hjemmet”, ”moderen”, ”barnet”, o.s.v. I disse rammer bliver det muligt og ønskeligt, at manden og kvinden, der er rammen for ægteskabet, ”holder af hinanden” eller ”elsker hinanden”. Sådant mener Giddens, at den romantiske kærlighed, eller forestillingen om romantisk kærlighed, viser sig i historien som et privatlivsorganiserende princip og fænomen. Disse fænomener er forbundet med det fremvoksende borgerskab²⁷ og nye humanistiske tendenser, der sætter sig igennem.

Den romantiske kærlighed og de rene forhold, med det konfluerende kærlighedsideal

Giddens mener, at den romantiske kærlighed er afhængig af en projektiv identifikation. Hermed menes, at en person, til en begyndelse, kaster sin kærlighed på en anden, som dermed må se sig besjælet af den førstes drømme og forventninger. Giddens mener, at dette er midlet, hvormed partnere bliver tiltrukket af hinanden. Denne projektion skaber en følelse af at blive hel, netop sammen med den anden - en effekt, der forstærkes af de allerede nævnte, mere eller mindre, fastlåste opfattelser af forskellene mellem maskulinitet og feminitet (Intimitetens forandringer s. 66). Pahuus er på dette punkt næsten enig med Giddens. Uenigheden består i, at Pahuus understreger, at han mener, at det er indlysende, at *”forelskelsen samtidigt ofte har en grund i den, man forelsker sig i”* (Den enkelte og de andre s. 147). Med andre ord, Pahuus mener, at det er muligt, ja ligefrem ikke sjældent, at en forelskelse har sin rod i den, som nogen er forelsket i²⁸. Giddens skriver videre; at *”i andre henseender kommer den projektive identifikation på tværs af udviklingen af et forhold hvis fortsættelse beror på intimitet. At åbne sig for hinanden, forudsætningen for det jeg vil kalde konfluerende kærlighed, er på en vis måde det modsatte af projektiv identifikation, selv om en sådan identifikation undertiden baner vejen for den.”* (Intimitetens forandringer s. 66).

---

²⁷ Den romantiske kærlighed var først og fremmest var et overklassefænomen, der derfor ledsagede det fremvoksende borgerskab, der havde økonomisk mulighed for at realisere et hjem og måske en hjemmegående hustru og uproductive børn, fra slutningen af 1700-tallet og frem. Forestillingerne om romantisk kærlighed og borgerlig livsstil breder sig med tiden til de fleste, eller alle samfundslag, men det er i løbet af 1900-tallet, at disse forestillinger og denne livsstil for alvor får betydning for den brede befolkning. Derfor er det heller ikke tilfældigt, at Freuds teorier bliver til fra slutningen af 1800-tallet, i forbindelse med studiet af hysteriske overklassekvinder (Intimitetens forandringer, s. 33-34).

²⁸ Jeg finder Pahuus' tilføjelse rimelig, da jeg vil tro, at det må opleves ubehageligt, at nogen er forelsket i en, uden at det overhovedet har noget med en selv at gøre. Hvis én er forelsket i en anden, men det ikke har nogen form for rodfæstethed i den anden, så er det vel en forelskelse i ”det billede man har af den anden”, og så vil jeg mene, at forelskelsen begynder at have karakter af et selvbedrag, som Pahuus jo mener, man kan anstrenge sig for at undgå. Hvis vi antager, at én er forelsket på Giddens projektive måde, så er der en fare for, at den forelskede retter sig ud i fremtiden, åben for at få sit ”billede af den anden” bekræftet, eller realiseret, og hvis den forelskede ikke på et tidspunkt tager sig selv bare lidt i nakken og prøver at være åben for og rettet imod den anden person, og ikke sit billede af den anden, så mener jeg, at vi med Pahuus må sige, at så er vi på vej imod et selvbedrag, der under alle omstændigheder vil give problemer for de ”forelskede”. Det er muligt, at denne konklusion er noget bundet til mig og min tid, hvor aspekter af de rene forholds idealer vel nok er en normal forståelseshorisont, men jeg tror det ville give vanskeligheder, også i 1800-tallet, hvis man går helt skæv af hinanden, som her vist.

Når Giddens skriver, at den projektive identifikation, som er indgangen til en sådan romantisk kærlighed, undertiden baner vejen for, at man åbner sig for den anden, så kan vi bringe Pahuus og Giddens i overensstemmelse, og vi kan forstå Pahuus tilføjelse om, at *"forelskelsen samtidigt ofte har en grund i den, man forelsker sig"*, som en begrundelse for det rigtige i, at Giddens dog mener at der var udviklingsmuligheder i det romantiske forhold. Dog forbinder Giddens den udvikling med den konfluerende kærlighed, der er de rene forholds kærlighedsideal. Det lader nu til, at Giddens holder en dør åben for, at en form for konfluerende kærlighed kan realiseres indenfor rammerne af den romantiske kærlighed, men da Giddens har udviklet de to begreber; romantisk kærlighed og konfluerende kærlighed, så må vi kunne gå ud fra, at de rene forhold med idealet konfluerende kærlighed, hvor gensidighed og åbnings sig for hinanden, netop er i højsædet, netop er skabt, da Giddens ikke mener, at dette har fundet sted i særlig høj grad i de romantiske kærlighedsforhold og indenfor disse rammer. Pahuus skriver i *"Den enkelte og de andre"*, på side 88, at *"Forsøger man at trække sig ud af den gensidige anerkendelsesproces bliver samlivet umuligt; man bliver selv lammet, sat udenfor livet, og man destruerer sine medmennesker."* Jeg synes, det virker rimeligt, at Giddens har ret i, at det romantiske kærlighedsideal, med "til døden os skiller", formentlig har resulteret i mange ulykkelige år (*Intimitetens forandringer*, s. 53), og at Pahuus henvisning til *"at samlivet bliver umuligt hvis man trækker sig ud af den gensidige anerkendelsesproces"* er en udmærket begrundelse for alle disse; formentlig ulykkelige år. Jeg synes dog, at Pahuus' fænomenologi giver mig anledning til at mene, at der må have været en vis anerkendelsesproces i mellem personer i ægteskab og mennesker i al almindelighed, også indenfor rammerne af den romantiske kærlighed. Jeg tror, Giddens underdriver ulideligheden i forbindelse med at leve sammen med andre, hvor samværet ikke udvikler sig ud over projektiv identifikation. Derfor må det være sådan, at der i de romantiske kærlighedsforhold må have været et minimum af reel åbnings sig for den anden, også selvom Giddens netop forbinder dette med de rene forhold og den konfluerende kærlighed. Jeg har ledt efter passager hos Giddens, hvor jeg har kunnet få dette bekræftet og har fundet to steder, hvor han omtaler de romantiske kærlighedsforhold, og hvor omtalen kan forstås som også andet og mere end kun baseret på projektiv identifikation: *"Romantisk kærlighed forudsætter at der kan knyttes et følelsesmæssigt bånd med den anden på grundlag af nogle egenskaber ved selve båndet."* (*Intimitetens forandringer*, s. 10); og *"Ægtefællerne blev efterhånden i stigende grad opfattet som to mennesker der arbejdede sammen i et fælles emotionelt foretagende,"* (*Intimitetens forandringer*, s. 33). Med disse citater, mener jeg, at Giddens antyder, at der også i de romantiske relationer må have været en vis gensidig anerkendelse af den anden selv, og at den rendyrkede projektive identifikation derfor er forladt.

Jeg mener, at jeg nu har vist, at Giddens skarpe deling i mellem de romantiske og de rene forhold kunne være tjent med at blive forstået med mere udflydende grænser, end Giddens ellers gør. Der må være tale om en gradsforskel og ikke et enten eller i mellem opdelingen romantiske og rene forhold. Ikke dermed sagt, at Giddens opdeling er uden hold i virkeligheden.²⁹

Vi vil nu se nærmere på, hvordan Giddens skildrer den romantiske kærlighed og dens tilblivelse: *"I romantiske kærlighedsforhold har det sublime kærlighedselement en tendens til at dominere over den seksuelle glød."* (*Intimitetens forandringer*, s. 47). Det vil sige, at kærlighed forstået som at have

---

²⁹ Giddens tilslutter sig Marcuse, der mener, det er ønskeligt at reducere modernitetens merrepression. Idealet er at nøjes med den nødvendige grundrepression, og at differencen her i mellem kan realiseres i form af en livskvalitet, som de rene forhold er udtryk for. Giddens mener, ligeledes som Marcuse, at aggression eller dødsdrift er naturligt og almenmenneskeligt (*Intimitetens forandringer*, s. 162-163). Pahuus mener jo, at det destruktive opstår i forbindelse med en stækket udfoldelseskraft og selvbedrag eller fortrængning, som enten kan undgås, og som vi selv er medvirkende i og har indflydelse på, og mener derfor ikke, at dødsdrift og destruktivitet er noget nødvendigt og naturgivet. Uden at det kan bevises, eller at jeg har vist det overbevisende, vil jeg dog knytte den kommentar til, at hvis Giddens mener, at de romantiske forhold har fundet sted i overvejende projektiv identifikation af hinanden, og den gensidige anerkendelsesproces ofte har fundet sted på et absolut minimum, så kunne det jo være, at der er noget rigtigt i det, når Pahuus mener, at livet bliver et helvede, hvis man trækker sig tilbage fra den gensidige anerkendelsesproces, og at hvis Giddens underdriver det utilfredsstillende ved, at den gensidige anerkendelsesproces har været amputeret, så må det give frustrationer, og det kunne forklare, hvorfor Giddens nødvendigvis må antage eksistensen af en dødsdrift?

blik for den andens personlige egenskaber, ”en psykisk kommunikation, et sjælenes møde af opbyggelig natur” (*Intimitetens forandringer*, s. 51), har forrang i forhold til seksuel tiltrækning. På den måde opfylder den romantiske kærlighed en mangel ved den enkelte, som den enkelte næppe var sig bevidst før mødet med den anden. Denne ”mangel” har direkte at gøre med ”selvidentitet”, ved opfyldelsen af denne mangel bliver den enkelte til et helt menneske.

Her er der nærmest fuld overensstemmelse i mellem Giddens og Pahuus. Giddens anvender, eller er oversat til at anvende begrebet ”mangel”, som Pahuus jo forbinder med de noget overfladiske, men også relevante menneskelige behov. Her hvor Giddens skildrer det romantiske møde i mellem to mennesker, der måske ikke kender hinanden ret godt, så kan vi jo ikke forlange, at mødet eller samværet med den anden skal være dybere, end hvad Pahuus omtaler som udtryk for behov, sociale behov eller behov for at blive anerkendt som potentiel partner³⁰.

Giddens skriver, at ”manglen” har at gøre med selvidentitet - at den enkelte i højere grad bliver et helt menneske. Giddens vil jo mene, at selvidentiteten, med seksualiteten som en del heraf, først rigtigt finder sted, hvis den romantiske kærlighed siden hen udvikler sig til en åben sig for den anden, og den projektive identifikation er forladt, men så er det jo på vej hen imod konfluerende kærlighed og et rent forhold, men alligevel så er søgen efter og i nogen grad realisering af selvidentitet også til stede i også 1800-tallets romantiske kærlighedsforhold, men på en måde så der er grund til at antage, at seksualiteten forblev noget problematisk.

Da den romantiske kærlighed netop er forbundet med en spontan tiltrækning, en intuitiv erkendelse af den andens personlighed, kan den let forveksles med lidenskabelig kærlighed, som er en seksuel betonet kærlighed³¹. På den måde bliver især kvinder delt i respektable og ikke-respektable. Ikke-respektable kvinder var dem, der lod sig rive med af den lidenskabelige og seksuelle kærlighed, hvorimod respektable kvinder var dem, der indtil efter indtrædelsen i ægteskabet, lod samkvemmet blive ved den kommunikerende opdagelse af hinandens personlige karakteregenskaber. Når ægteskabet var indgået, og parret var installeret i et hjem, blev arbejdsdelingen ofte, som allerede nævnt, at manden var udearbejdende og hjemmet blev kvindens domæne (*Intimitetens forandringer*, s. 51-54). ”Kvindens identitet blev defineret i så nær sammenhæng til hjemmet og familien, at de ”trådte ud” i sociale miljøer, hvor der udelukkende var mulighed for at få den identitet, som de mandlige stereotyper havde skabt” (*Modernitet og selvidentitet*, s. 251).

Mænd, i modsætning til kvinder, har i praksis søgt sin selvidentitet, som udearbejdende, i forbindelse med udførelsen af sin metier blev mandens karakteregenskaber og potentialer opdaget og udfoldet. Kvinden, eller hustruen opholdte sig en del i hjemmet, ofte skuffet, men alligevel udenomsægteskabelig seksuel afholden. Mændenes udearbejdende liv har gjort, at de har kunnet opretholde en distance til den fremvoksende intimitet og efterspørgsel på intimitet. Giddens mener, at de fleste mænd har været optaget af at opnå status i blandt andre mænd, der opnås gennem økonomiske vindinger (*Intimitetens forandringer*, s. 65).

Den romantiske kærligheds projektive karakter, altså idealiseringen, at kaste drømme og forventninger på den anden er, som vi allerede har set, i modsætning med Giddens’ særlige begreb om, hvad intimitet er; at åbne sig for den anden, som er forudsætningen for det, som Giddens kalder ”konfluerende kærlighed”, der er de rene forholds kærlighedsideal. Denne åben sig for hinanden har mænd ikke rigtig villet, da det giver en ny sårbarhed, som følger af at skulle afsløre sine inderste hemmeligheder og at dele sine bekymringer (*Intimitetens forandringer*, s. 66-67).

³⁰ Pahuus skriver i ”Den enkelte og de andre” på side 145, at der er tale om forelskelse, når man er ”åben for og betaget af den anden i dennes udtryksfuldhed og spontanitet... Forelskelsen indebærer en revolutionerende forvandling af ens tilværelse. Man bliver en anden. Noget hidtil ukendt er vakt i én, man ligesom vågner til et rigere liv og mere intenst liv. Og det gør man i kraft af den anden. Dette er indledningen til en længere proces, hvor man gradvist bliver klar over, hvor stor en del af én selv, der her er vakt til live, og om denne del også kan forenes med alt det, man også rummer og hidtil har levet ud fra.” Så Giddens og Pahuus er ikke helt uenige.

³¹ Pahuus skriver om ”erotisk bestemt kærlighed”, at positive sjælelige følelser for den anden og seksuel tiltrukthed af en anden og glæde ved og ømhed for en andens krop er ikke egentlig individuering følelser på den måde, at de er knyttet til en anden, som et unikt individ og er dermed ikke egentlig kærlighed. Kærlighed har at gøre med, at den anden betyder noget afgørende for en (*Den enkelte og de andre*, s. 144).

Med Pahuus kan jeg supplere med, at i de tilfælde, hvor den dybeste hemmelighed, som man kun indrømmer overfor sig selv, er, at man er træt af konen, eller at ens dybeste motiver for overhovedet at indlede ægteskabet eller forholdet er mindre romantiske og mere pragmatiske end man har ladet nogle forstå, så er det naturligvis meget svært at afsløre lige det overfor ægtefællen eller kæresten, da det ville enten betyde, at forholdet ophører eller give en flad stemning ud i fremtiden, eller den flade stemning vil vist åbne en noget flad fremtid for parret. Hvis vi antager, at nogen ligefrem selvbedragerisk har bildt sig selv ind på et tidligt tidspunkt, at man "elsker hende", og man i virkeligheden blot ikke kan leve uden én, men erkendelsen af den svaghed eller manglende autonomi holdes væk fra egen opmærksomhed, da indsigten er smertefuld - så kan man godt forestille sig, at den sandhed ikke kan holdes på afstand hele livet.

Arbejdsdelingen mellem kvinder og mænd gjorde, at kvinden normalt var hjemmets primære kærligheds- og omsorgsgiver, hvilket igen forstærkede forskellene mellem kønsidentiteterne. *"Fra sin tidligste begyndelse har den romantiske kærlighed stillet spørgsmålstejn ved intimiteten. Den er uforenelig med kødets lyst"* (*Intimitetens forandringer*, s. 51), dels da den elskede idealiseredes, men især da den bygger på den psykiske kommunikation og sjælens møde og derfor nærmere er forbundet med jagt på selvidentitet. "I den romantiske kærlighed" integreres den opslugthed af den anden, som kendetegner den lidenskabelige kærlighed, men det er jagten efter at blive et helt menneske, der er det væsentlige og i den forbindelse bliver seksualiteten mistænkelig (*Intimitetens forandringer*, s. 51-52). "Rene kvinder" havde lyst til at få børn, og seksualiteten bliver derfor først og fremmest med henblik på dette, og kvinders lyst til seksuel udfoldelse, uden dette formål, var forbundet med kvinder, der ikke kunne anses for at være respektable (*Intimitetens forandringer*, s. 172). For kvinders vedkommende bliver seksualiteten på den måde en reel trussel imod at kunne realisere sig selv som et "helt menneske" med hjem, børn, ægteskab og materielle betingelser herfor. Talen om den direkte kobling mellem romantisk kærlighed og "det hele menneske", eller selvidentitet, som Giddens benævner denne væren et individ på et højere niveau, gør, at vi nu er kommet til at se nærmere på, hvad Giddens mener med begrebet selvidentitet, der er nøje forbundet med de rene forhold og den intimitet, der er mulig og nærmest nødvendigt, her. Selvidentiteten forstår Giddens på samme måde, for den romantiske kærlighed og i de rene forhold, med den konfluerende kærlighed. Giddens mener dog, som allerede nævnt, at selvidentiteten ikke havde de rigtige udfoldelsesmuligheder i den romantiske kærlighed, da seksualiteten praktisk talt var hægtet af, på grund af udbredelsen af den projektive identifikation og på grund af det skæve magtforhold i mellem kønnene. Ikke desto mindre var selvidentitet i en noget platonisk udgave, dog ambitionen, eller i større eller mindre grad en realitet i forbindelse med den romantiske kærlighed. I de rene forhold er selvidentiteten nødvendig, da de ydre rammer for holdet er spinkle, og selve forholdet og den anden er den primære grund til at blive i forholdet, og da seksualiteten, som en del af selvidentiteten, har en central plads i forholdet (*Intimitetens forandringer*, s. 68).

Selvidentiteten der, ifølge Giddens, har bedre udfoldelsesmuligheder i de rene forhold

Selvidentitet er ikke blot en stabilitet i personligheden gennem tiden, men *"selvets identitet forudsætter, i modsætning til selvet som generelt fænomen, reflektiv bevidsthed. Selvidentitet er, hvad individet er bevidst om med udgangspunkt i begrebet selvbevidsthed...(..)Evnen til at benytte "jeg" og andre beslægtede subjektivitetstermer er forudsætningen for fremvæksten af en selvbevidsthed, men selvbevidsthed defineres ikke af denne som sådan. Selvidentitet er ikke et særligt træk eller en samling af træk som individet besidder. Den er selvet som det reflektivt forstås af personen på baggrund af vedkommendes biografi."* (*Modernitet og selvidentitet*, s. 68).

Her er der uoverensstemmelse i mellem Pahuus og Giddens. Det selv, som generelt fænomen, som Giddens omtaler, men ikke sætter som selvidentitetens kerne, kunne minde meget om det selv, som Pahuus peger direkte på som selve identitetens egentlige centrum, og som ganske vist også er afhængig af at kunne anvende "jeg", og som heller ikke er i modsætning til selvbevidsthed, men hvor både selvet og selvbevidstheden omfatter også de særlige træk, som netop er individets egen. Med Pahuus kan jeg have en mistænke om, at Giddens' selvbevidsthed om, hvordan individet forstår

sig selv og sit livsforløb, men som ikke indoptager egen individualitet, kunne mangle lidt af de aspekter af eget sande selv. Selvfølgelig, eller selvbevidstheden, bør vel ikke stå i al for grell modsætning til de særlige træk, man selv besidder?

Pahuus skriver, at *"i det forhold, hvor man bliver et med et andet selv, er man til på en total selvforglemmende måde, som rummer den største opfyldelse vi kender, men det er ikke i kraft af krafttilførsel, men det er i kraft af, at man i mødet er til stede i en frigørelse af alle evner og følelser, i en total selvvirkeliggørelse..(..).. Det særlige ved mødet er altså, at man her er til stede i sin fulde individualitet..(..).. Det altafgørende i det at være sig selv er altså udfoldelse af fri selvvirksomhed, og det har at gøre med det at leve efter sin natur."* (Følelse og fornuft, s. 72-73). Det lader sig ikke bortforklare, at Giddens ikke tillægger individualitet stor betydning, og at Pahuus gør. Om Giddens' opfattelse af selvidentiteten *"som selvet, som det reflektivt forstås af personen"*, ville Pahuus mene, at netop at leve selvforglemmende er det væsentlige. Al den opmærksomhed på sig selv får hos Giddens tillagt overdreven betydning og risikerer at forhindre, at man nogensinde glemmer sig selv. Med begrebet *"selvseeri"* henviser Pahuus til at *"se på sig selv er det samme som at stille sig uden for verden – skal der være liv og varme i ens forhold til verden, så må man se den igennem sig selv, det vil sige gennem sit temperament, sit humør, sine følelser, sin stemning. Men skal man se igennem sig selv, så kan man ikke samtidig se på sig selv"* (Sandhed og storhed, s. 22-23).

Vi lader Giddens fortsætte beskrivelsen af selvidentiteten: *"Identitet forudsætter i denne forstand stadig kontinuitet, på tværs af tid og rum, men selvidentiteten er en sådan kontinuitet, som den reflektivt fortolkes af agenten. Dette inkluderer et kognitivt element af det at være en "person".* (Modernitet og selvidentitet, s. 199-201). Pahuus er enig i, at dette også er et vigtigt aspekt, når blot selvidentiteten ikke tolkes af agenten uden alt for meget selvbedrag og fortrængning. Giddens imødekommer i nogen grad kritikken, når han vedkender sig selvets reflektive projekts lette forvekslelighed med narcissisme. En patologisk narcissisme er, når jagten efter selvidentitet forbliver nyttesløs, da alt relateres til, hvad det betyder for en selv og derfor ikke er forenelig med intimitet.

Og Giddens fortsætter: *"Selvidentitet analyseres bedst på et generelt plan som kontrast til individer, hvis selvfølelse er ødelagt eller forstyrret..(..).. Det ontologisk usikre individ..(..).. har tendens til at udvise et af følgende træk: ...(..).. mangle en stabil følelse af biografisk kontinuitet. Et individ kan mislykkes i forsøget på at skabe en varig forestilling om at være levende... "Jeg har aldrig i mit inderste været overbevist om at jeg lever."* (Modernitet og selvidentitet, s. 69).

Pahuus er helt enig med Giddens, der henviser til, at det, det kommer an på, er at være levende i det inderste. Dog vil Pahuus mene, det drejer sig om at være levende, ikke at skabe en forestilling om det. At være levende, så også man inderst inde er levende, finder sted i selvforglemmenhed, så det er ikke nødvendigt eller ønskeligt at være bevidst om sig selv samtidig med. Ikke dermed sagt, at hvis man efter en god og selvforglemmende dag erindrer tilbage på dagen som en god dag, og derpå skaber en fortælling om at være levende, så kan vi sige, at der kan være overensstemmelse i mellem Giddens og Pahuus.

Vi lader Giddens fortsætte om selvidentiteten: *"Tid kan opfattes som en serie af adskilte momenter, der hver især afgrænser forudgående oplevelser fra de efterfølgende på en sådan måde, at det er umuligt at opretholde en forsat "fortælling". Angst for udslettelse, angst for at blive overdyngt, mast eller overvældet af begivenheder, der trænger sig på udefra, er ofte konsekvensen af sådanne følelser..(..).. Personen er ikke i stand til at udvikle eller opretholde tillid til egen selvintegritet. Individet føler sig moralsk "tomt" fordi det mangler "varmen fra en kærlig selvrespekt". En normal følelse af selvidentitet er det omvendte af disse træk..(..).. En person med en relativt stabil selvfølelse har en fornemmelse af biografisk kontinuitet, som hun er i stand til at begribe reflektivt..(..).. Gennem tidlige tillidsrelationer har en sådan person endvidere etableret et beskyttende hylster, som gennem den praktiske opretholdelse af hverdagen "bortfiltrerer" mange af de farer, der principielt truer selvets integritet..(..).. Der er tilstrækkelig selvrespekt til at kunne opretholde en følelse af at være i live."* (Modernitet og selvidentitet, s. 68-69).

Pahuus er enig i disse betragtninger. Leves der ud fra det mere oprigtige i én, vil tiden opleves med fylde og i sammenhæng. Pahuus er da også enig i, at en person dannes med afsæt i barndommen, og at det kan få store konsekvenser, hvis dette mislykkes i al for stor grad.

Giddens fortsætter: *"Selvidentitetens eksistentielle spørgsmål hænger meget nøje sammen med den skrøbelige karakter hos den biografi, som individet "skaber" om sig selv. En persons identitet skal hverken findes i adfærd eller i andres reaktioner – uanset hvor vigtige disse er – men i evnen til at holde en særlig fortælling i gang."* (Modernitet og selvidentitet, s. 70).

Pahuus kan ikke helt tilslutte sig dette og ville mene, at identitet, uden at den er under en grad af realisation, sammen med nogen og i færd med noget - det er ikke en selvidentitet, der er faldet heldig ud. Hvis selvidentiteten er så skrøbelig, så vil Pahuus mene, at det skyldes, at den er iblandet selvbedrag. En sandfærdig fortælling om sig selv – den er ikke skrøbelig.

Giddens beskriver jo netop individet i senmoderniteten, som er kendetegnet ved store og hastige forandringer, og derfor er der måske ikke noget at sige til, at hans opfattelse af aktørerne bliver noget, som et menneske reagerer under pres. Pahuus, der citerer flittigt fra ældre bøger, kan måske også dadles for at skildre nogle ideelle tilstande, uden den store opmærksomhed på de store forandringer i den tid, han lever i, og det stres det kan medføre. Pahuus skriver dog også, at *"jo flere og større krav der stilles til mennesker, jo større bliver risikoen for uægthed og unaturlighed. Derfor, hvis mennesker lever i traditionelle, bundne omstændigheder og ikke-vekslende forhold, undgår de lettere uægthed og unaturlighed"* (Følelse og fornuft, s. 74), så helt har det ikke gået hen over hovedet på ham, at han befinder sig i en særegen tid.

Ved hjælp af Pahuus' fænomenologi er det muligt at tolke Giddens, der angiver selvidentitetens centrum til at være, *"som personen refleksivt forstår sig selv og formår at holde en fortælling om sig selv kørende"*, som udtryk for, at Giddens enten ikke er enig i, eller også ikke ved; at sig selv er man selvforglemmende, og selvforglemmende bliver man ikke så længe, man ser på sig selv, og med denne selvforklaring stiller man sig udenfor verden, som netop gerne skal ses gennem sig selv.

Eller sagt på en anden måde, rettetheden mod verden, sig selv og de andre får forrang på bekostningen af åbenheden. På den måde giver det mening at se Giddens antropologi, eller den fænomenologiske, eller psykologiske aspekt af Giddens mikrosociologi, som ufuldstændig. Refleksion, selvrefleksion, tale og selv fremstilling risikerer at blive en ond cirkel, hvor den evindelige refleksion forhindrer, at man nogensinde bliver helt tilfreds – en utilfredshed der risikerer at skabe nye refleksioner. Giddens er såmænd klar over det. På side 108 i *"Modernitet og selvidentitet"* citerer Giddens fra et interview, hvor den interviewede betyder, at hun aldrig rigtig er tilfreds i hendes forhold, men Giddens tolker dette, ikke utilfredsheden med forholdet, men det at stille spørgsmålet som en del af de rene forholds grundvilkår, og vælger at se mulighederne i det: *"De rene forhold er refleksivt organiserede på en åben måde og på et kontinuerligt grundlag..(..).. "Er alt i orden?" Er ledemotiv..(..).. Selvforhøret er en iboende del af det rene forhold og er tydeligvis nært forbundet med selvets refleksive projekt. Spørgsmålet "Hvordan har jeg det? Er direkte knyttet til både det udbytte den smerte, personen føler i forholdet."* (Modernitet og selvidentitet, s. 112). Giddens har naturligvis ret i, at de forvitrende traditioner må give anledning til at det enkelte individ må forholde sig mere til sig selv, situationen og sin livsstil, men jeg mener at have vist, at Giddens tror på mulighederne af selvforhør, refleksionen og bevidstgørelse af, hvad som helst vedrørende eget liv i en sådan grad, at jeg ved hjælp af Pahuus' fænomenologi kan konkludere; at Giddens i nogen grad kommer til at pege på, at modernitetens konsekvenser udstikker nogle vilkår for en senmoderne aktør, men hvor jeg mener, at noget af det, Giddens peger på, og begrunder i samfundsudviklingen, faktisk stammer fra fejl, mangler og oversete fænomener i forbindelse med Giddens forståelse af tilværelsen i det hele taget. Jeg mener, at jeg nu har vist, at det er en mulig og rimelig tolkning. At tilslutte sig den opfattelse kræver naturligvis, at man anerkender det væsentlige i de aspekter af tilværelsen, som Pahuus holder frem i lyset.

Anthony Giddens' tolkning af aspekter af Freud, med betydning for den plastiske seksualitet

Giddens mener, at Freuds positive indsats består i opdagelsen af den plastiske seksualitet (*Intimitetens forandringer*, s. 111), der netop er seksualiteten rensset for forplantningsmotiver og dennes forbindelse med selvidentitet (*Identitetens forandringer*, s. 38). Begrebet "seksualitet" dukker op omkring år 1800, men først hen imod slutningen af 1800-tallet anvendes begrebet i en betydning, der minder om den nuværende. Først anvendes begrebet "seksualiteten" som grunden til, at kvinder får sygdomme, som mænd ikke får, eller som noget kvinder måtte tøjle. Kvinder med seksuel lyst blev anset for at være unaturlige. På den måde dukker seksualiteten op, som noget problematisk (*Intimitetens forandringer*, s. 30-31). Der har altid været et svælg mellem mænd og kvinder på grund af opdragelse, erfaringer og uddannelse (*Intimitetens forandringer*, s. 65), men i 1800-tallets gøres kvinder mystiske og uforståelige på en ny måde, som Freud er kulminationen af (*Intimitetens forandringer*, s. 33). Giddens mener, at Freuds parkering af kvindens problematiske seksualitet, som noget vedrørende psyken og menneskets natur, er fejlagtig. Seksualiteten "skabes" eller opdages som noget problematisk i forbindelse med en samfundsmæssig indretning af privatlivet, der retter et særligt pres imod især kvinder. Giddens mener, som Marcuse, der skriver om Freud; at "*al civilisation forudsætter en "grundrepression" af livs- og dødsdrifterne, men i moderne samfund indfører den økonomiske disciplins krav en repressiv byrde, der er historisk begrundet og som vi godt kunne undvære. Ved at tilpasse sig Freuds "realitetsprincip" reagerer mennesket i virkeligheden på nogle krav der stilles af en form for udbytende overherredømme,*" (*Intimitetens forandringer*, s. 162). Med andre ord, Giddens mener om Freud, at han overså, at han befandt sig i en historisk periode, hvor presset på individerne, særligt kvinder, var på en ganske speciel måde, som jeg her er i færd med at skildre, og som Freud fejlagtigt tolkede, som noget overvejende psykologisk. Herved kommer Freud til at parkere, en i høj grad sociologisk begrundet, altså samfundsskabt, problemstilling i psyken.³²

Den plastiske seksualitet

Ligeledes i slutningen af 1700-tallet, det vil sige samtidigt med forestillingen om den romantiske kærlighed, dukker fænomenet børnebegrensning op. Børnebegrensning får helt nye muligheder i løbet af 1900-tallet på grund af nye præventionsmidler (*Intimitetens forandringer*, s. 34). I forbindelse med denne udvikling opstår fænomenet "plastisk seksualitet", som Freud jo opdagede havde en central betydning for selvidentiteten, som vi har set på.

Selvidentiteten og kendetegnene for trivsel og livsudfoldelse på et højere niveau gælder principielt i alle livssfærer, men for Giddens er seksualiteten, eller den plastiske seksualitet, en central del af selvidentiteten. Plastisk seksualitet er seksualiteten befriet for eller delvist befriet for forplantningen, hvorfor seksualiteten bliver udtryk for den enkeltes seksualitet, som kan praktiseres og udformes i overensstemmelse med personlige ønsker og tilbøjeligheder. Seksualiteten bliver herved refleksiv, som også fremgår af citatet ovenfor. Hvordan, med hvem, på hvilken måde, o.s.v. bliver, i den grad, fritaget for traditionen og bliver i stedet et livsområde, der har mulighed for at blive gennemtænkt, afprøvet og eksperimenteret med, formet og kultiveret. Både fænomenet den plastiske seksualitet og fremkomsten af det rene forhold har stor emancipatorisk betydning og har at gøre med en demokratisering af privatslivssfæren (*Intimitetens forandringer*, s. 24).

Den romantiske kærlighed blev først og fremmest skabt af kvinder, men er nu også på vej til at blive opløst af kvinder (*Intimitetens forandringer*, s. 64). "*I vores tidsalder har de romantiske*

---

³² Giddens peger især på udviklingen i samfundets institutioner som det, der fik betydning for fremkomsten af seksualiteten i den moderne problematiske betydning, hvor Freud har peget på, at problemstillingernes årsag især er at finde i bevidstheden eller psyken. Husserls bestræbelser på at afklare forholdet i mellem bevidstheden og det bevidstheden er om, livsverden og samfundet, er en overvejelse værd – både videnskabsteoretisk og i al almindelighed. Ikke mindst nu, hvor jeg lige her kort forinden har tilladt mig at konkludere, at Giddens begrundede aspekter af tilværelsen som konsekvenser af senmoderniteten, men hvor jeg mener at finde dele af begrundelsen herfor i oversete aspekter af Giddens' tilværelsesforståelse, altså begrundelsen er i nogen grad i Giddens bevidsthed og ikke kun i udviklingen i samfundet og dets institutioner.

*kærlighedsideal*er en tendens til at smuldre under presset fra kvindernes seksuelle emancipation og autonomi” (*Intimitetens forandringer*, s. 66). Hermed tilvejebringes to vigtige elementer for en mere lige magtbalance mellem kønnene, der ifølge Giddens er forudsætningen for de rene forhold, men som jeg i afsnittet ”Den romantiske kærlighed og de rene forhold, med den konfluerende kærlighed” har argumenteret for, bør opfattes som med mere udflydende grænser.

Det rene forhold

Konfluerende kærlighed er kendetegnet ved en gensidig given og tagen, en gensidig afsløringsproces, hvor man åbner sig for hinanden og deler hinandens inderste hemmeligheder, bekymringer. Det ligger ikke implicit i denne type forhold, at forholdet er til døden os skiller. Den tillid, der skabes gennem den gensidige afsløringsproces, skabes netop og må opretholdes vedvarende, ellers stopper forholdet, da der ikke er så mange ydre faktorer, der holder sammen på forholdet, i forhold til for eksempel det traditionelle ægteskab, med mandens økonomiske magtfordel, som gjorde det vanskeligt for kvinden at blive skilt. Dette retter et stort pres på selve forholdet, da forholdet i sig selv, og det som begge parter mener at få ud af forholdet, er det eneste, der kan få forholdet til opleves værd at opretholde:

*”Konfluerende kærlighed er en aktiv, betinget kærlighed og derfor i disharmoni med det romantiske kærlighedskompleks og ”for tid og evighed” og ”den eneste ene”. Vore dages ”separations- og skilsmisssamfund” ser her snarere ud til at være resultat af den konfluerende kærligheds opståen end dens årsag. Jo mere den konfluerende kærlighed bliver konsolideret som en reel mulighed, jo mere træder ønsket om at finde ”en speciel person” i baggrunden og jo mere tæller ”det specielle forhold.” (*Intimitetens forandringer*, s. 67).*

Pahuus er enig med Giddens i, at et godt kærlighedsforhold er en givende og aktiv proces, og som vi så i fodnote 29, hvor jeg citerer Pahuus for at skrive, at forelskelsen ”er indledningen til en længere proces, hvor man gradvist bliver klar over, hvor stor en del af én selv, der her er vakt til live, og om denne del også kan forenes med alt det, man også rummer og hidtil har levet ud fra”. I den gradvise proces, hvor det vil vise sig, om det nu også går, heri ligger jo også muligheden af, at det faktisk ikke går og på den måde er Pahuus jo enig med Giddens i, at det ikke nødvendigvis er til døden os skiller. Hvad angår ønsket om det specielle forhold og i mindre grad den specielle person, her ville Pahuus være yderst skeptisk. Et specielt forhold med mindre opmærksomhed på selve personen man har forholdet til. Det kunne lyde som det rene drømmeri. Som vi så i afsnittet ”det eksistentielle hos Pahuus, med udgangspunkt i sproget”, så er kernen i selvbedraget en almengørelse af de konkrete fremtidsscenarier, eller en almengørelse af konkrete personer og det at være bestemmende med i det man gør, indebærer netop, at man tager sig så meget i nakken, at man faktisk forholder sig samvittighedsfuldt til selve den konkrete person i situationen og ikke henlever på en ubestemt måde. Hvis Giddens virkelig mener det alvorligt, at forholdet har forrang for personen, så er der en væsentlig uoverensstemmelse mellem Pahuus og Giddens på dette punkt. Vi kan prøve at se på det sådan, at hvis forholdet til den konkrete person mislykkes, så bliver personen måske mindre vigtig, og så kan vi måske på den måde bringe de to synspunkter i overensstemmelse, men det virker faktisk til, at Giddens kan stå inde for, hvad han skriver. Pahuus anbefalinger om at prøve at anstrenge sig for at være til på en bestemmende måde, og at livet også er anlagt på en (kolerisk) selvvirkeliggørelse er jo en variant af Heideggers’ rettedhed, men som Giddens ikke helt tilslutter sig, men forstår som anbefalinger henvendt til en civilisation, der har vanskeligheder med at acceptere, at døden virkelig er afslutningen for individet: *”Det, Heidegger kalder ”beslutsomhed”, er den tilskyndelse, der føles som et behov for at kaste sig ud i livet, inden tiden ”løber ud” – for individet. Dette perspektiv brugte Heidegger ikke som en moralfilosofi, men som beskrivelse af den menneskelige erfarings realiteter. Det er dog uden tvivl en synsvinkel, som er vanskelig at opretholde på transcendental basis. Det er frem for alt et perspektiv, der retter sig mod en civilisation plaget af, hvad Kierkegaard kalder ”sygdom til døden” - hvormed han mente tilbøjelighed til at acceptere, at døden virkelig er afslutningen for individet. Hvor den angst for endelighed, som stammer fra individets psykologiske udvikling, er universel, er de kulturelle udtryk for døden meget forskelligartet.” (*Modernitet og selvidentitet*, s. 65-66).* Giddens mener altså, at

beslutsomheden hos Heidegger er udtryk for en dødsangst, der er universel, men som finder forskellige udtryk, og hvor Heideggers udtryk for dette nærmere er et udtryk for hans tids civilisation og de vanskeligheder, som her var forbundet med døden. Derfor er Giddens måske ligeledes uenig med Pahuus, der henviser til at anstrenge sig for at være til på en bestemmende måde, og at livet også er anlagt på (kolerisk) selvvirkeliggørelse. Alternativet, Giddens har formuleret her, virker bare naiv, kynisk og som udtryk for en strategisk og udnyttende forholdemåde til andre.

Et venskab i det moderne, der også i stigende grad får det rene forholds træk, defineres af Giddens, *"som en person, til hvem man har et forhold, som udelukkende er indledt på grund af det man kunne ud af forholdet. Man kommer måske på venskabelig fod med en kollega, og den nærhed eller de fælles interesser, man oplever gennem arbejdet, kan være med til at sætte et venskab i gang – men det er kun et venskab, hvis kontakten til den anden er noget, der i sig selv værdsættes..(..).. Det rene forhold opbygges kun med henblik på det, parterne kan få ud af forholdet."* (Modernitet og selvidentitet, s. 110).

Pahuus er såmænd enig, men udtrykket, *"kun med henblik på det, parterne kan få ud af forholdet"*, ville han mene, er udtryk for en unødvendig beregnende indstilling eller et unødvendigt koldt ordvalg til at beskrive venskabet. Hvis begge parter har gavn og glæde af venskabet, så er det godt for begge parter, og der er ikke grund til at mene, at det er en købmandslignende byttehandel, hvor man tusker sig til hinandens loyalitet og tid.

"Den konfluerende kærlighed bringer for første gang den lidenskabelige kærlighed ind i det ægteskabelige forhold og gør opnåelsen af gensidig seksuel nydelse til et nøglepunkt med hensyn til forholdets opretholdelse eller opløsning." (Intimitetens forandringer, s. 67-68).

Pahuus ville vist mene, at hvis det er situationen, så er forholdet, eller ægteskabet, vist så overfladisk, at det ikke går an at lade det fortsætte, men vil fremhæve, at det vigtige for forholdet er, om *"den anden betyder noget afgørende for én og om en stor del af en er vakt til live og det kan forenes med det man også rummer"*, som allerede beskrevet i fodnote 29 og 30. Det ville Pahuus sætte som gode grunde til forholdets videre beståen. Pahuus beskriver ikke det seksuelle så meget som Giddens, men jeg tror, at Pahuus ville mene, at hvis de fænomener, der er nævnt i citatet lige et par linjer forinden, er tilstede, så kommer det seksuelle, eller erotiske, vist til at foregå mere eller mindre af sig selv. Det er måske naivt, men mindre naivt end at tro, at nogen kan finde tilstrækkeligt trygt, at ens liv og verden fortsat vil kunne hænge sammen, hvis den seksuelle formåen vedbliver med at være konkurrencedygtig. Det må da være stressende, hvis seksuallivet har de rammer at fungere i? Hvis vi prøver at se sådan på det, at det erotiske, eller seksuallivet, også er stedet, hvor det bliver tydeligt, om intimiteten er oprigtig og ikke er selvbedragerisk drømmeri, så er det muligt at harmonere synspunkterne noget.

Giddens har undertiden et grimt sprog i sin omtale af intimiteten og de rene forhold. Pahuus' begreb *"selvhengivelse"* og det lag af dybere livsfænomener vedrørende selvet, der netop er uselviske, er lignende de fænomener, Giddens prøver at indfange med begrebet *"intimitet"*, som er idealet for de rene forhold – det lykkes bare ikke så godt for Giddens

Konklusion

Giddens sociologi er spændende læsning. Det er imponerende, som han sætter de overordnede strukturelle samfundsmæssige forandringer i forbindelse med aktørniveauet. Giddens begreber om, eller idealtyperne, de rene forhold og den romantiske kærlighed er helt sikkert nyttige grundskabeloner for forståelsen af praksis og dertilhørende rationalitetsformer, der sammenfatter meget menneskelig handlen i privatlivssfæren. Når det kommer til detaljerne i udarbejdelsen af en mere etisk og givende omgang med andre, som Giddens jo ser for sig som en samfundsskabt mulighed, så halter den noget. Giddens er en imponerende syntesetænkner og sociolog, men nogen stor fænomenolog er han ikke. Giddens formår ikke at sætte begreb på menneskelig handlen og forholdemåde, der svinger sig meget ud over, hvad der kendetegner en durkdreven, evindelig reflekterende, selvoptaget røver, der tænker og taler samtidigt med, at han danner sig en mening om

situationen, og i den sidste ende er han først og fremmest betænkt på sig selv og sit reflektive projekt. At mene om ham, at hans livsstil skulle basere sig på et særlig etisk grundlag, er forkert. Det er en skam, når nu Giddens har så meget vigtigt at sige om vores socio-historiske situation og det positive potentiale, han ser, at han ikke formår at formulere, hvordan potentialet kunne omsættes til livskvalitet, og i nogen grad så mener jeg, at det skyldes, at han mangler begreberne. Hvad det angår, er Giddens som en rig person, der gerne vil udnytte hans overskud til at skabe forandringer i sit liv, men han ved ikke helt hvordan at det vil kunne blive omsat i praksis, hvilket jo også er svært. Han har en anelse og prøver ihærdigt og meget lykkes for ham, men helt tilfreds bliver han aldrig. Konklusionen, han drager af det, er, at sådan er livet, eller sådan er livet med de vilkår, som samfundet han lever i, sætter for ham, hvorfor han fortsætter.

Pahuus supplerer Giddens rigtig godt og de emner, de har på hjerte er nærmest ens; at begrunde og sætte begreb på nogle længsler og potentialer, som er kommet op til overfladen i forbindelse med det samfundsskabte potentiale, det er ikke længere først og fremmest at skulle bekymre sig om den primære behovstilfredsstillelse, hvorfor at dagsordenen er selvrealisation og en mere tilfredsstillende omgang med andre, baseret på eksistentielle og etiske spørgsmål. Jeg mener at have vist, at Giddens mikrosociologi trænger til at blive suppleret med de aspekter, som Pahuus bringer frem i lyset, da Giddens ikke klarer at gøre det?

Jeg synes, det er mærkeligt, at Giddens begreb om de rene forhold anvendes i mange sammenhænge og på den måde tilsyneladende er overtaget ukritisk. Også derfor mener jeg, at projektet har sin berettigelse. Jeg mener stadig, at Pahuus har været velvalgt til formålet. Det er nok muligt, at jeg i projektet har mere imødekommende overfor Pahuus, end jeg har overfor Giddens. Alligevel mener jeg, at jeg har behandlet Giddens sagligt, og at projektet og konklusionerne er rimelige tolkninger af Giddens.

Afslutningsvist vil jeg påstå, at Giddens' forsøg på at formulere et alternativ til den civilisation, der tvangsmæssigt er afhængig af seksualitet, da døden er ribbet for mening, og hvor seksualiteten i den sammenhæng ikke er en antitese til en civilisation, der har helliget sig økonomisk vækst og teknisk kontrol, men er en legemliggørelse af dens fiasko, kun delvist lykkes. Godt nok skriver Giddens, at *"det konfluerende kærlighedsmønster foreslår nogle etiske rammer for skabelsen af ikke-destruktive følelser i privatlivet og i samfundslivet. Det giver mulighed for at genopdyrke det erotiske – ikke som specielle færdigheder hos urene kvinder, men som en generel egenskab ved seksualiteten i sociale forhold, i højere grad formet ved hjælp af gensidighed end ved hjælp af en skæv magtdeling. Erotik er dyrkelsen af følelserne, udtrykt ved sanseindtryk, i en kommunikerende sammenhæng, kunsten at give og modtage lystfølelse. Når den differentielle magt skrælles fra, kan den genoplive æstetiske egenskaber som Marcuse taler om."* (*Intimitetens forandringer*, s. 197-198.) Her fra de sidste sider i *"Intimitetens forandringer"*, ser vi Giddens formulere sig vedrørende et program, der lyder ganske tiltalende og ambitiøst, men med al respekt så har selve indholdet af bogen, som han her retrospektivt henviser til, ikke på alle punkter levet op til det, som Giddens afslutningsvist selv mener at have leveret.

Giddens skriver på side 178 og 179 i *"Intimitetens forandringer"*, at der kun er få der i dag læser Marcuse, og Giddens ser sig selv som viderefører af Marcuses projekt om at sætte mulighederne for et samfund fritaget for unødvendig repression og dermed for tvangsmæssighed på begreb. Giddens skriver videre, at seksualiteten i bund og grund er en politisk valplads, og at den seksuelle frigørelse kan være et redskab for en vidtrækkende reorganisering af samfundslivet *"på en procedureagtig måde, som muligheden for en radikal demokratisering af det personlige..(..).. Det er ikke kun seksualiteten der står på spil her. Demokratiseringen af privatlivet, som en mulighed, der strækker sig på en fundamental måde til venskabsforbindelser og, helt afgørende, til forholdet mellem forældre, børn og andre slægtninge."* Og her taler Giddens om de rene forhold, projektet har omhandlet.

Pahuus' forsøg på en syntese mellem fornuft og følelse, eller et bud på *"en forsoning af den instrumentelle og beherskende fornuft og den følelse-sanselige forbinden sig med verden"*, er dog ligeledes inspireret af Marcuse, så her har Giddens og Pahuus et fælles afsæt.

Jeg tror at den vigtigste grund, til at det ikke lykkes særlig overbevisende for Giddens, er, at han ikke som Pahuus har blik for, at hensynet til den anden, eller de andre og hensynet til sig selv, eller egen velbefindende og lykke – ikke altid kan skilles ad, men tvært imod er tilbøjelig til at følges ad. (*Livet selv*, s. 145-146) Derfor ser Pahuus muligheden for, i mange sammenhænge, at være fri af den strategiske og beherskende forholde- og handlemåde, hvilket gennemsyrrer hele Pahuus' forfatterskab. Hvem der er uenige i Pahuus' tese, at selvhengivelse og selvvirkeliggørelse er uselvvisk og kun bliver selviske, hvis disse forholdemåder deformeres, de behøver ikke at være enige i konklusionerne i projektet. Vi har at gøre med tolkninger der ikke endegyldigt kan bevises. Jeg vil afslutte med, endnu engang, at lade Habermas og Pahuus sige i kor: ”*Den kognitivt-instrumentelle rationalitet har sat sig igennem på bekostning af den moralsk-praktiske og den æstetisk-ekspressive rationalitet*”, og jeg tilføjer, at det gælder i nogen grad også i forbindelse med Giddens' begreb de ”rene forhold”, som i unødvendig høj grad er udtryk for strategisk handlen.

Litteraturliste

Primær litteratur, Anthony Giddens:

- Giddens**, Anthony: *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten*, oversat af Søren Schultz Jørgensen, Hans Reitzels Forlag, 2000, copyright Anthony Giddens 1991.
- Giddens** Anthony: *Modernitetens konsekvenser*, oversat af Søren Schultz Sørensen, Hans Reitzels Forlag, 1994, copyright Anthony Giddens, 1990.
- Giddens** Anthony: *Intimitetens forandringer. Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*, oversat af Else H. Pedersen, Hans Reitzels Forlag 1994, copyright A. Giddens 1992.
- Giddens** Anthony: *Den tredje vej. Socialdemokratismens fornyelse*, Hans Reitzels Forlag, 1999, copyright Anthony Giddens 1998.

Primær litteratur, Mogens Pahuus:

- Pahuus**, Mogens: *Den enkelte og de andre. Om at være sig selv uden at være sig selv nok*, Filosofi. Gyldendal, 1993.
- Pahuus**, Mogens: *Filosofisk Antropologi*, Berlingske Forlag, 1975.
- Pahuus**, Mogens: *Fornuft og følelse. Den følede fornuft og den vellykkede identitet*. 2. udgave 1. oplag, Philosophia, 1995.
- Pahuus**, Mogens (red.): *Punkt nedslag i dansk livsfilosofi*, (s. -43, 113-133), Aalborg Universitetsforlag, 2001.
- Pahuus**, Mogens: *Holdning og spontanitet. Pædagogik, menneskesyn og værdier*. (s.137–147), Kvan, 1995.
- Pahuus**, Mogens: *Livet Selv. En livsfilosofisk tolkning af kristendommen*. (s. 21-50, 145-206), Philosophia, 1993.
- Pahuus**, Mogens: *Selvudfoldelse og selvhengivelse. Livssynet hos Henrik Ibsen og Henrik Pontoppidan*, (s. 131-139, 165-196, 219-262), Aalborg Universitetsforlag, 1995.
- Pahuus**, Mogens: *Marxisme og humanisme*, (s. 5-40), Aalborg Universitetsforlag, 1982.
- Pahuus**, Mogens: *Mennesket og dets udtryksformer. Fra bevidsthedsparadigme til kommunikationsparadigme*, (s. 1 – 44), Philosophia, 1. udgave 1. oplag, 1989.
- Pahuus**, Mogens: *Sandhed og storhed. Om nogle eksistentielle dyder og laster*, Gyldendal, 1994.
- Lyngaa** Janne (red.): *Sygeplejefag, refleksion og handling*, (s. 199-217, skrevet af **Pahuus**), Munksgård, 1. udgave, 1. oplag, 1998.

Primær litteratur af andre forfattere:

- Weber, Max:** *Den Protestantiske etik og kapitalismens ånd*, Nansensgade Antikvariat, 1995, udgivet første gang i 1920.
- Bauman, Zygmunt, m.fl.:** *At tænke sociologisk*, Hans Reitzels Forlag, 2003.
- Kierkegaard, Søren:** *Etikerens brev. Ligevægten mellem det æstetiske og etiske i personlighedens udarbejdelse*, (m. forord af Anders Kingo), Det lille Forlag, 1999, udgivet første gang i 1843.
- Husserl, Edmund:** *Cartesianske Meditationer*, Hans Reitzels Forlag, 1999, udgivet første gang i 1931.
- Descartes, Rene:** *De store tænkere, Descartes*, (s. 133 – 195), Munksgaard, Rosintante, 3. udgave, 1. oplag, 1998.
- Nietzsche, Friedrich:** *Således talte Zarathustra*, Lindhardt og Ringhof, 1993, oprindeligt fra 1885.
- Mørch, Søren:** *Den sidste Danmarkshistorie*, Nordisk Forlag, 1996.
- Henriksen, Holger:** *Samtalens mulighed*, (s.9-94), P. J. Schmidts Bogtrykkeri, 1994.
- Poulsen, Henning, m.fl. (red.):** *Danmarks historie – i grundtræk*, Aarhus Universitetsforlag 2002.
- Hansen, Svein Olav, m.fl.:** *Markedsøkonomiens udvikling*, 2. udgave, Fagbokforlaget, Bergen, 2002.
- Korsgaard, Ove:** *Kampen om folket. Et dannelsesperspektiv på dansk historie gennem 500 år*, (s. 11-133, 550-555,) Gyldendal, 2004.
- Bille, Lars:** *Partier i forandring*, (s. 10-40,) Odense Universitetsforlag, 1999.
- Andersen, Johannes, m.fl.:** *Hvad folket magter*, Jurist- og økonomiforbundets Forlag, 2000.
- Andersen, Jørgen Goul, m.fl.:** *Magtudredningen*, kap. 4. og 9., Aarhus Universitetsforlag, 2003.
- Torpe, Lars, m.fl.:** *Foreningssamfundets sociale kapital*, magtudredningen, (s. 9-42, 53-70) 2003.

Sekundær Litteratur:

- Lubcke, Poul (red.):** *Vor Tids Filosofi - Engagement og forståelse*, Politikens Forlag. 1989.
- Lubcke, Pou (red.):** *Politikens filosofi leksikon*, Politikens Forlag, 1983.
- Birkelund, Regner (red.):** *Eksistens og livsfilosofi*, 2. udg., 6. oplag, Gyldendal, 2002.
- Olesen, Ole Andkjær, (red.):** *Psykodynamisk leksikon*, (s. 616-622, 166-167, 176-177, 196-198,) Gyldendal, 2002.
- Andersen, Heine (red.):** *Sociologi. Leksikon i sociologi*, Akademisk Forlag, 1998.
- Andersen, Heine (red.):** *Sociologi – en grundbog til et fag*, 2. rev. Udgave, 4. oplag, Hans Reitzels Forlag, 2001.
- Kjørup, Søren:** *Forskning og samfund. En grundbog i videnskabsteori*, Gyldendal, 2003.
- Løgstrup, K.E.:** *Martin Heidegger*, Det lille forlag, 1996.
- Møller, Jens Glebe Jurgen:** *Habermas. En protestantisk filosof*, Gyldendal, 1996.
- Zahavi, Dan:** *Husserls Fænomenologi*, Ny revideret udgave, Gyldendal, 2001.
- Sløk, Johannes:** *Kierkegaards Univers*, Centrum, 1983.
- Grøn, Arne:** *Begrebet Angst hos Søren Kierkegaard*, (s.9-36, 44-52, 129-137,) Gyldendal, 1993.
- Riis, Ole:** *Sociologiske metoder i praksis*, Sociologisk laboratorium, 2004.06.01
- Phillipsen, Louise:** *Diskursanalyse som teori og metode*, (s. 9-33), Roskilde Universitetsforlag, 1999
- Knudsen, Knud:** *Historisk sociologi – modernitet, forandring, komparation*, (s.8-31), Den Jydske Historiker nr. 80, maj, 1998.
- Gilje, Nils, m.fl.:** *Samfundsvidenskabernes forudsætninger*, kap. 7; Hermeneutik: forståelse og mening, (s. 164-199,) Hans Reitzels Forlag, 2002.
- Collin, Finn og Bertilson, Margareta:** *Socialkonstruktivisme. Bidrag til en kritisk diskussion*, (s. 17-67), Hans Reitzels Forlag, 1998.
- Klausen, Søren Harnow:** afsnittet; Den gamle og nye hermeneutik, (side. 43-62), fra bogen, *Hermeneutikken i dialog*, årg. 25, 1-2, Philosophia, 1996.